

COUNCIL OF EUROPE CONSEIL DE L'EUROPE

Committee of Ministers
Comité des Ministres

Bela knjiga o interkulturnom dijalogu

„Živimo zajedno jednaki u dostojanstvu“

сви различити
svi ravnopravni

European Year of
Intercultural Dialogue

2008

Република Србија
Министарство културе

Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu

„Živimo zajedno jednaki u
dostojanstvu!“

koju su usvojili ministri spoljnih poslova u Savetu Evrope
na 118. ministarskoj sednici

(u Strazburu, 7. maja 2008)
Savet Evrope

Savet Evrope
F-67075 Strazbur Cedex
Juna 2008. godine
www.coe.int/dialogue

Predgovor Beloj knjizi o interkulturnom dijalogu

Njegova ekscelencija, Teri Dejvis,
Generalni sekretar Saveta Evrope

Bela knjiga o interkulturnom dijalogu je rezultat teškog rada, odlučnosti i pre svega – dijaloga. Priređena je nakon obimnih i opširnih konsultacija sa državama članicama, organizacijama civilnog društva, verskim i emigrantskim zajednicama, lokalnim i regionalnim vlastima i mnogim drugim.

Interkulturni dijalog je nužnost vremena u kom živimo. U svetu uvećanih raznolikosti i nesigurnosti, mi moramo da razgovaramo kroz etničke, verske, lingvističke i nacionalne linije koje nas dele da bi osigurali socijalnu koheziju i sprečili konflikte.

Glavna poruka Bele knjige je da je interkulturni dijalog nemoguć bez jasne povezanosti sa univerzalnim vrednostima – demokratijom, ljudskim pravima i vladavinom zakona.

Bela knjiga je široko prihvaćena, ali njeni zaključci i preporuke treba da budu sprovedene i praćene u dijalogu svih kojih se ona tiče.

Interkulturni dijalog je stalni proces – iskorak ka novom socijalnom i kulturnom modelu koji će se primeniti u Evropi koja se ubrzano menja, ali podjednako i u ubrzano promenjenom svetu.

Дијалог – кључ европске будућности

Демократско управљање европском све већом културном разноликошћу, која је укоренења у историји овог континента и постаје све већа услед процеса глобализације, постало је приоритет током неколико претходних година. Како реаговати на разноликост? Која је наша визија будућег друштва? Да ли је то друштво у ком постоје затворене заједнице и у ком, у најбољем случају, коегзистирају већинске и мањинске групе са различитим правима и обавезама, а које повезује обострано незнање и стереотипи? Или је то једно отворено друштво пуно живота у ком нема дискриминације, од ког сви имамо користи, и које у потпуности укључује све своје становнике и у потпуности поштује њихова људска права? Савет Европе верује да поштовање и промовисање културне разноликости на основу вредности на којима је ова организација заснована јесу основни предуслови за развој друштава у чијој основи је солидарност.

Овде представљена „Бела књига о интеркултурном дијалогу“ јасно ставља до знања у име влада 47 држава чланица Савета Европе да наша заједничка будућност зависи од наше способности да заштитимо и развијамо људска права, као што је наведено у Европској конвенцији о људским правима, демократији и владавини права, и да промовишемо обострано разумевање. „Бела књига“ објашњава да је интеркултурни приступ модел за управљање културном разноликошћу који је окренут будућности. Модел предлаже концепцију која се заснива на људском достојанству појединца, али почива на човечности и животу свих нас. Ако постоји некакав европски идентитет који треба остварити, у његовој основи треба да буду заједничке основне вредности, поштовање заједничког наслеђа и културне разноликости, као и уважавање достојанства сваког појединца.

У овом смислу, интеркултурни дијалог треба да одигра важну улогу. Он треба да спречи етничке, верске, језичке и културне поделе. Омогућава нам да заједно кренемо напред, да на конструктиван и демократски начин приђемо различитим идентитетима на основу универзалних вредности које делимо.

Interkulturni dijalog može da uspe jedino ako su svi preduslovi ispunjeni. „Bela knjiga“ ističe da u cilju unapređenja interkulturnog dijaloga treba na različite načine prilagoditi demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću; treba osnažiti demokratsko građanstvo i učestvovanje; potrebno je predavati i usvajati interkulturalna znanja; kreirati i proširiti prostor za interkulturni dijalog i taj dijalog podići na međunarodni nivo.

„Bela knjiga“ sazdana je na čvrstim temeljima pravnih tekovina Saveta Evrope. Tokom njenog nastajanja uzet je u obzir bogat materijal sa konsultacija održanih 2007. godine sa zainteresovanim licima, između ostalih i partnerima iz vanevropskih regiona. U tom smislu, na mnogo načina ona je proizvod demokratskog odlučivanja koji se nalazi u srcu samog interkulturnog dijaloga.

„Bela knjiga“ predstavlja odgovor na sve veću potrebu da se pojasni kako interkulturni dijalog može pomoći da se ceni raznolikost, a istovremeno podržava socijalna kohezija. Ona predstavlja način da se kreatorima politike obezbedi idejni okvir i vodič, kojim će se služiti i ljudi iz prakse. Međutim, interkulturni dijalog ne može se zakonski propisati. On mora da zadrži svoj karakter otvorenog poziva da se primene osnovna načela koja sadrži ovaj dokument, da se prilagode različite preporuke koje se ovde nalaze i da se doprinese tekućoj diskusiji o budućoj organizaciji jednog društva.

Savet Evrope duboko je ubeđen da na svima nama leži odgovornost da stvorimo društvo u kom ćemo svi živeti zajedno kao jednaki u dostojanstvu.

Садржај

1. Уводни део	8
1.1 Савет Европе и интеркултурни дијалог	8
1.2 Поступак писања „Беле књиге“	8
1.3 Највећа забринутост	10
1.4 Основна терминологија	11
2. Прихватање културне разноликости	13
2.1 Плурализам, толеранција и интеркултурни дијалог	13
2.2 Једнакост људског достојанства	14
2.3 Стандарди и средства: постигнућа Савета Европе током претходних пет деценија	14
2.4 Ризици не-дијалога	16
3. Појмовни оквир	17
3.1 Идеја интеркултурног дијалога	17
3.2 Изградња идентитета у мултикултурном окружењу	18
3.3 Ранији приступи културној разноликости	19
3.4 Предуслови за интеркултурни дијалог	20
3.4.1 Људска права, демократија и владавина права	20
3.4.2 Једнако достојанство и узајамно поштовање	22
3.4.3 Полна једнакост	22
3.4.4 Савладавање баријера које спречавају интеркултурни дијалог	23
3.5 Верска димензија	23
4. Пет политичких смерница за промовисање интеркултурног дијалога	26
4.1. Демократско управљање културном разноликошћу	26
4.1.1 Политичка култура вредновања разноликости	26
4.1.2 Људска права и основне слободе	27
4.1.3 Од једнаке прилике за све до једнаког уживања у правима	29
4.2 Демократско грађанство и учествовање	30
4.3 Усвајање и преношење интеркултурних знања	31
4.3.1 Кључне области знања: демократско грађанство, језик, историја	31

4.3.2	Основно и средње образовање	33
4.3.3	Visoko obrazovanje i istraživanje	34
4.3.4	Neformalno i nezvanično učenje	34
4.3.5	Uloga obrazovnih radnika	35
4.3.6	Porodično okruženje	36
4.4	Prostor za interkulturni dijalog	36
4.5	Interkulturni dijalog u međunarodnim odnosima	39
5. Preporuke i politička orijentacija za buduće delovanje:		
zajednička odgovornost ključnih aktera		41
5.1	Demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću	41
5.2	Demokratsko građanstvo i učestvovanje	47
5.3	Usvajanje i predavanje interkulturnih znanja	49
5.4	Prostor za interkulturni dijalog	52
5.5	Interkulturni dijalog u međunarodnim odnosima	55
6.	Put pred nama	57

1. Уводни део

1.1 Савет Европе и интеркултурни дијалог

Промовисање интеркултурног дијалога доприноси суштинском циљу Савета Европе – заштита и промовисање људских права, демократије и владавине права. Први самит шефова држава и влада држава чланица (1993) на ком се потврдило да је културна разноликост особина богатог европског наслеђа и да толеранција представља гаранцију за отворено друштво, што је довело до израде нацрта Конвенције за заштиту националних мањина (1995), оснивање Европске комисије за борбу против расизма и нетрпељивости и лансирање Кампање омладине Европе против расизма, антисемитизма, ксенофобије и нетрпељивости („Сви различити – сви једнаки“).

На Трећем самиту шефова држава и влада (2005) интеркултурни дијалог (и у верском контексту) дефинисан је као начин промовисања свести, разумевања, помирења и толеранције, као и спречавања конфликта и постизања чврсте интеграције и кохезије у једном друштву. Ово је наведено у „Фаро Декларацији о стратегији Савета Европе за интеркултурни дијалог“ коју су усвојили министри за културу касније те исте године, чиме је започела припрема „Беле књиге о интеркултурном дијалогу“.

1.2 Поступак писања „Беле књиге“

Комитет министара на састанку у мају 2006. године договорио се да ће у „Белој књизи о интеркултурном дијалогу“ бити наведено како се убрзано промовише интеркултурни дијалог у једном друштву и међу европским друштвима, као и дијалог између Европе и њених суседа. Она такође треба да буде водич за стварање аналитичких и методолошких стандарда и алата. „Бела књига“ намењена је креаторима политике, администрацији, образовним радницима, медијима, организацијама које се баве грађанским друштвом, заједницама емиграната, верским заједницама, омладинским организацијама и социјалним партнерима.

Након одлуке Комитета министара уследиле су опсежне консултације о интеркултурном дијалогу у периоду између јануара и јуна 2007. Оне су, између осталог, укључиле све надлежне управне одборе, чланове Парламентарне скупштине и Конгреса

lokalnih i regionalnih vlasti, kao i sva ostala tela Saveta Evrope kao što su Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI), Evropski komitet za socijalna prava, Radnu grupu na visokom nivou za socijalnu koheziju i Komesara za ljudska prava. Sve države članice, članovi Parlamentarne skupštine i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti dobili su upitnike, kao i predstavnici verskih zajednica, emigrantskih zajednica, kulturnih i drugih nevladinih organizacija. Sekretarijat Save- ta Evrope organizovao je (odnosno bio ko-organizator) događaje sa nevladinim organizacijama emigranata, žena, mladih, novinara i medi- ja, kao i sa institucijama. Početni nacrt dali smo odabranim zaintereso- vanim stranama da pažljivo pročitaju i iznesu povratnu informaciju na za to određenim sastancima¹, kao i neformalnoj Regionalnoj konferen- ciji ministara za kulturu².

Sve strane pokazale su veliko interesovanje tokom ovog procesa, a Savet Evrope duguje veliku zahvalnost svima koji su dali velikodušan doprinos ovoj debati. Konsultacije su pokazale da je Savet Evrope, zbog načina na koji je ustanovljen i svog bogatog iskustva, s pravom izabran da pravovremeno pokrene ovu inicijativu. Dobili smo mnoštvo predloga o samom sadržaju „Bele knjige“.

Ono što je sledilo izgrađeno je na čvrstim temeljima pravnih tekovina Saveta Evrope, konkretno na Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima i ostalim fundamentalnim standardima. Uzet je u obzir i obiman materijal nastao tokom konsultacija. U tom smislu, „Bela knjiga“ je proizvod demokratskog odlučivanja koje samo po sebi čiji suštinu interkulturnog dijaloga. Radi lakšeg čitanja i imajući u vidu da je mnoge njene delove sačinilo nekoliko organizacija, dokument ne navodi ko je od konsulta- nata dao određene ideje.

Veliki broj dokumenata koji se vezuju za proces nastanka „Bele kn- jige“ dostupan je na elektronskoj prezentaciji Saveta Evrope, kao i u pratećim publikacijama. Između ostalog, to su analize odgovora na up- itnik o interkulturnom dijalogu dobijenih od država članica, nevladinih organizacija i verskih zajednica, kao i monografije o različitim aspek- tima interkulturnog dijaloga (obrazovanje, mediji), kao i sve u vezi sa konkretnim zainteresovanim licima (omladina, imigranti).

1 U Strazburu, Štokholmu i Moskvi (u periodu od septembra do oktobra 2007).

2 U Beogradu, 8-9. novembra 2007.

Додатна документација – која између осталог укључује и 'Најчешће постављана питања' и материјал из штампе – доступна је у штампаном облику и на вебсајту.

1.3 Највећа забринутост

Једна од сталних тема током одржаних консултација била је да су **стари приступи управљању културном разноликошћу превазиђени** у друштвима у којима постоји висок степен такве разноликости који је у сталном порасту. Одговори које су државе чланице послале на упитник открили су уверење да оно што је до недавно био препоручени политички приступ, који се у најкраћем може назвати 'мултикултурализам', више није сврсисходан. С друге стране, чинило се да не постоји жеља да се врати ранијој тези о асимилацији. Да би се добило инклузивно друштво био је потребан нови приступ, а интеркултурни дијалог је пут који треба следити.

Ипак, било је уочљиво да то није најјасније дефинисана фраза. Испитаници су позвани да у документу са консултација дају одређену дефиницију, али очигледан је недостатак воље да се то уради. Ово је делимично изазвано тиме што интеркултурни дијалог није нешто што се лако може одредити једном дефиницијом применљивом у свакој ситуацији, без размишљања о конкретном случају. Другим делом, ово је изазвала и **искрена несигурност шта би интеркултурни дијалог могао да значи у пракси.**

Испитаници који су попуњавали упитник и учесници консултација ипак су се заједнички сложили да **универзални принципи**, које Савет Европе заговара, чине одређени **морални компас**. Они чине оквир једне културе толеранције и дефинишу њене границе, посебно у смислу било ког облика дискриминације или дела нетолеранције. Културне традиције, без обзира на то да ли су традиције „мањине“ или „већине“ не смеју газити принципе и стандарде Европске конвенције о људским правима нити друге инструменте Савета Европе који се тичу грађанских и политичких, социјалних, економских и културних права.

Конкретно, наглашено је да једнакост полова јесте премиса око које нема компромиса у интеркултурном дијалогу, што се одражава на искуства и жена и мушкараца. Једнакост је, наиме, била тема која се стално понављала: **изазов заједничког живота**

u raznolikom društvu može se savladati jedino ako dostojanstveno živimo zajedno kao jednake individue. Podjednaku zabrinutost za ovu temu glasno su izrazile vlade, NVO i udruženja emigranata.

Ispostavilo se da **nijednu sferu ne treba izuzeti** iz interkulturalnog dijaloga – komšiluk, radno mesto, obrazovni sistem i slične institucije, građansko društvo, a posebno omladinski sektor, medije, svet umetnosti ili političku arenu. Svaki akter, bilo da je to nevladina organizacija, verska zajednica, socijalni partner ili politička partija, uključena je u dijalog, kao i svaki pojedinac. A svaki nivo vlasti, od lokalnog preko regionalnog i nacionalnog do međunarodnog, uključen je u demokratsko upravljanje kulturnom raznolikošću.

Najzad, i najkonkretnije moguće, tokom konsultacija naveden je **veliki broj primera dosadašnje dobre prakse.** Ono što je potrebno jeste izabrati najbolje i širiti saznanje o njima kako bi se prevazišlo uzdržavanje i kako bi se umnožili pozitivni primeri. Jer, ako postoji jedna lekcija koju smo na konsultacijama savladali, to je da će potreba za interkulturalnim dijalogom biti prisutna još dugi niz godina.

1.4 Osnovna terminologija

„Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu“, koja uglavnom upotrebljava terminologiju koju je usvojio Savet Evrope i druge međunarodne institucije, predstavlja i neke ideje koje je potrebno dodatno objasniti.

- Interkulturalni dijalog odnosi se na otvorenu i dostojanstvenu razmenu mišljenja između pojedinaca, grupa različitog etničkog, kulturnog, verskog i lingvističkog porekla i nasleđa uz zajedničko razumevanje i uvažavanje (pogledati Odeljak 3). Prisutan je na svim nivoima – u okviru jednog društva, između više društava, i između Evrope i ostatka sveta.
- Multikulturalizam (poput asimilacionizma) odnosi se na konkretan politički pristup (pogledati Odeljak 3), dok termini kulturna raznolikost i multikulturalnost određuju iskustvenu činjenicu o postojanju različitih kultura koje mogu zajedno da se nađu na određenom prostoru ili u okviru jednog društva.
- Socijalna kohezija, u tumačenju Saveta Evrope, odnosi se na sposobnost društva da obezbedi dobrobit svim svojim članovima uz minimalno isticanje različitosti i bez polarizacije. Koheziono društvo je zajednica

у којој се сви слободни појединци међусобно ослањају једни на друге у остварењу заједничких циљева демократским средствима.

- Заинтересоване стране су све групе и појединци мањинског или већинског порекла који имају одређену улогу и своје интересе („заинтересованост“) у интеркултурном дијалогу; пре свега, то су креатори политике у владама и скупштинама на свим нивоима власти, локалне и регионалне власти, организације цивилног друштва, емигрантске и верске заједнице, културне организације и медији, новинари и социјални партнери.

- Јавна власт подразумева државну владу и све политичке и административне органе на централном, регионалном и локалном нивоу власти. Термин такође обухвата и градску скупштину и остала управна тела на локалном нивоу, као и сва физичка и правна лица која, у складу са законом, врше јавне функције или представљају административну власт.

- Интеграција (социјална интеграција, инклузија) подразумева двосмерни процес и способност да људи живе заједно уважавајући достојанство сваког појединца, опште добро, плурализам и разноликост, ненасиље и солидарност, као и способност да учествују у друштвеном, културном, економском и политичком животу. Она обухвата све аспекте друштвеног развоја и целокупну политику. Она тражи да се слабији заштите, као и да свако има право да буде различит, креативан и иновативан³. Успешна политика интеграције неопходна је како би се имигрантима омогућило да у потпуности учествују у животу земље домаћина. Имигранти, као и сви други, треба да поштују законе и уважавају основне вредности европског друштва и њихово културно баштина. Стратегије интегрисања морају покривати све области друштва и обухватити друштвене, политичке и културне аспекте. Оне треба да поштују достојанство и различит идентитет имиграната и да их обухвате додатним мерама.

- Мере позитивне акције које треба да надокнаде губитке настале услед нечијег расног или етничког порекла, пола или слично, имају за циљ да снажно и успешно подрже једнакост, као и да омогуће да сви подједнако уживају у једнаким људским правима.

³ Akcioni program usvojen na Svetskom samitu društvenog razvoja održanom 1995. godine.

Ne postoji međunarodno usaglašena definicija pojma manjine. U kontekstu „Bele knjige“, termin se odnosi na određena lica, između ostalog i imigrante, koja pripadaju grupama koje su bročano manje od većinske populacije i koja nose različit identitet, pre svega etnički, kulturni, verski ili govore svojim jezikom.

2. Prihvatanje kulturne raznolikosti

2.1 Pluralizam, tolerancija i interkulturni dijalog

Kulturna raznolikost nije nova pojava. Evropsku istoriju obeležile su brojne međukontinentalne migracije, redefinisanje granica, uticaj kolonijalizma i multinacionalne imperije. Tokom poslednjih vekova, društva zasnovana na načelu političkog pluralizma i tolerancije omogućila su nam da živimo u raznolikosti bez neprihvatljivih rizika za socijalnu koheziju.

Tokom poslednjih decenija, ubrzala se kulturna diversifikacija. Evropa privlači emigrante u potrazi za boljim životom i lica koja traže azil koji dolaze iz raznih krajeva sveta. Globalizacija je smanjila prostorne i vremenske granice na način koji do sada nije viđen. Revolucija u oblasti telekomunikacija i medija, posebno nakon stvaranja novih načina komunikacije poput Interneta, čini da nacionalni kulturni sistemi budu sve porozniji. Razvoj transporta i turizma doveo je do toga da se sve više ljudi sreće licem u lice, stvarajući tako sve veći broj prilika za interkulturni dijalog.

U ovoj situaciji, pluralizam, tolerancija i široka shvatanja važniji su nego ikada.⁴ Evropski sud za ljudska prava smatra da pluralizam čini „istinsko prihvatanje i uvažavanje raznolikosti i dinamike kulturnih tradicija, etničkog i kulturnog identiteta, verskih shvatanja, umetničkih, književnih i socio-ekonomskih ideja i pojmova“, i da „harmonična saradnja lica i grupa različitih identiteta jeste neophodan uslov za postizanje socijalne kohezije“.⁵

4 O značaju pluralizma, tolerancije i širokih shvatanja pogledati npr. *Handyside v. United Kingdom*, presudu donetu 7.12.1976., Serija A br. 24, § 49.

5 *Gorzelik and Others v. Poland [GC]*, br. 44158/98, 17.02.2004.

Ипак, плурализам, толеранција и широка схватања не морају увек бити довољна: потребан је и проактиван, осмишљен и широко прихваћен напор у управљању културном разноликошћу. Интеркултурни дијалог је најважније средство за постизање овог циља и без њега би било тешко сачувати слободу и добробит сваког појединца на нашем континенту.

2.2. Једнакост људског достојанства

Разноликост, поред тога што подстиче културну виталност, такође унапређује социјалне и економске околности. Разноликост, креативност и иновативност чине круг пун врлина, док неједнакости могу да подстакну људе да уђу у конфликт који је опасан за људско достојанство и социјалну добробит. Која је то онда „веза“ која може повезати људе који живе на истом континенту?

Демократске вредности које леже у основи Савета Европе су универзалне природе, оне не карактеришу само Европу. Ипак, европска историја XX века која говори о нељудскости створила је уверење о фундаменталној вредности сваког појединца – људском достојанству. После Другог светског рата европске националне државе направиле су свеобухватну међудржавну заштиту људских права сваког појединца, не само припадника одређене нације. Овај корпус људских права уважава достојанство сваког људског бића ван оних који појединци имају као грађани појединачних држава.

Корпус људских права потврђује да су сви људи једнаки, али и на јединствен начин посебни. Асимилација са одређеним ентитетом без признавања разноликости значила би хомогенизацију и губитак виталности, док би разноликост без заједништва и солидарности онемогућила обострано поштовање и социјалну инклузију. Ако постоји заједнички идентитет, онда је то етос који уважава на исти начин достојанство сваког појединца и пружа гостољубивост остатку света. У овакав етос уткан је дијалог и сарадња са другима.

2.3 Стандарди и средства: постигнућа Савета Европе током претходних пет деценија⁶

Чврст европски консензус о вредностима види се у мноштву инструмената Савета Европе: конвенције и уговори које су

⁶ Погледати Додатак: Табела о стању ратификације кључних инструмената.

potpisale sve države članice, kao i preporuke, deklaracije i mišljenja.

Evropska konvencija o ljudskim pravima (1950) oličenje je posleratne obavezi prema ljudskom dostojanstvu, a uzrokovala je osnivanje Evropskog suda za ljudska prava koji u slučajevima kojima se bavi tumači Konvenciju u svetlu današnjih okolnosti. Protokol br. 12 uz Konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (2000) sadrži opštu zabranu diskriminacije. Evropska društvena povelja (usvojena 1961. i revidirana 1996) jasno navodi da se socijalna prava sadržana u njoj odnose na sve ljude podjednako. Deklaracija o jednakosti žena i muškaraca (1988) Komiteta Ministara navodi da polna diskriminacija na bilo kom polju čini prepreku uvažavanju i primeni ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i uživanju u njima. Evropska konvencija o pravnom statusu radnika imigranata (1997) određuje da se prema radnicima imigranti-ma mora ponašati na isti način kao i prema pripadnicima nacionalnosti države članice.

U Evropskoj kulturnoj konvenciji (1954) potvrđuje se „zajedničko kulturna baština“ kontinenta, kao i potreba koja iz toga proizilazi za interkulturalnim učenjem, dok Evropska konvencija o prekograničnoj televiziji (1989) naglašava značaj emitovanja za razvoj kulture i slobodno formiranje mišljenja. Okvirna konvencija o vrednostima kulturnog nasleđa za društvo (2005) definiše kako znanje o ovom nasleđu može podstaći poverenje i razumevanje.

Širenje i zaštita raznolikosti u duhu tolerancije bila je tema Evropske povelje za regionalne i manjinske jezike (1992) i Okvira povelje za zaštitu nacionalnih manjina (1995). Nacrt Evropske konvencije o međugraničnoj saradnji teritorijalnih zajednica ili vlada (1980), Povelja o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou (1992) i Evropska povelja o učestvovanju mladih u lokalnom i regionalnom životu (2003. revidirana) bave se pitanjima učešća u javnom životu na lokalnom nivou, kao i Kongres lokalnih i regionalnih vlasti u svom radu naročito u Štutgartskoj deklaraciji o integraciji stranaca (2003). Konvencija o priznavanju kvalifikacija o visokom obrazovanju u evropskom regionu (1997) koju su usvojili Savet Evrope i Unesco zabranjuje da se u obzir uzimaju spoljni faktori kao što su veroispovest, uverenja i status kandidata čije kvalifikacije se priznaju.

Pre Faro deklaracije o strategiji Saveta Evrope o razvoju interkulturalnog dijaloga (2005), sam interkulturalni dijalog postao je tema za ministre nadležne za kulturu u Deklaraciji iz Opatije (2003), dok su ministri

обрадили тему интеркултурног дијалога у Декларацији из Атине (2003). Европски министри надлежни за ресор омладине приоритет су дали образовању у области људских права, глобалној солидарности, трансформацији конфликта и међуверској сарадњи у Будимпешти 2005. године. У међувремену, од 1980-их Парламентарна скупштина Савета Европе усвојила је читав низ препорука, одлука, излагања и дебата о аспектима интеркултурног и међурелигијског дијалога⁷. Акциони план усвојен на Трећем самиту шефова држава и влада лансирао је развој стратегија за управљање културном разноликошћу и њено промовисање док истовремено осигурава друштвену кохезију и подстиче интеркултурни дијалог који има и верску димензију.

Савет Европе делује и као међудржавна организација и има утицај широм света кроз механизме мониторинга, акционе програме, заговарање одређене политике и сарадњу са међународним партнерима. Важно средство у борби је и Европска комисија за борбу против расизма и нетрпељивости (ЕЦРИ) која је задужена да надгледа појаву расизма и све облике нетрпељивости и дискриминације у државама чланицама, да разрађује Опште препоруке и ради заједно са грађанским друштвом на подизању свести јавности. ЕЦРИ је у сталном контакту са Секретаријатом Комитета УН-а за елиминисање расне дискриминације (ЦЕРД), ОЕБС-овом Канцеларијом за демократске институције и људска права (ОДИХР) и Агенцијом за фундаментална права (ФРА) Европске уније. Начелно, Комесар за људска права Савета Европе има важну улогу у промовисању образовања у области људских права, као и промовисању и поштовању самих права.

Европска комисија за остварење демократије путем права (тзв. Венецијанска комисија), надзорно тело Савета Европе за уставна питања има водећу улогу у усвајању устава који су у складу са стандардима европског уставног наслеђа и често говори о правима мањина. „Центар север-југ“ развио се у важно место за дијалог између различитих култура и постао мост између Европе и суседних региона.

2.4 Ризици не-дијалога

Потребно је обратити пажњу на све ризике не-дијалога.

⁷ Референце на одређене препоруке Парламентарне скупштине налазе се у Додатку.

Neučestvovanje u dijalogu znači lakše stvaranje stereotipa jednih o drugima, stvaranje klime uzajamne sumnje, nemira i nezadovoljstva, korišćenje manjine kao žrtvenog jarca i stvaranje netrpeljivosti i diskriminacije. Nedostatak dijaloga u društvu i između društava može u određenim slučajevima napraviti klimu u kojoj se lako stvara i zagovara ekstremizam, čak i terorizam. Interkulturni dijalog, i na međunarodnom nivou, nezamenjiv je među susedima.

Zatvaranje vrata u raznolikom društvu samo naizgled nudi sigurnost. Povlačenje u naizgled sigurno i udobno društvo isključivosti može dovesti do pretećeg komformizma. Nedostatak dijaloga lišava svakoga potencijalne koristi novog kulturnog početka, neophodnog za lični i društveni razvoj u globalnom svetu. Zajednice u kojima vlada segregacija i uzajamna isključivost stvaraju klimu koja je često neprijateljska prema autonomiji pojedinca i neometanom postojanju ljudskih prava i osnovnih sloboda.

Nedostatak dijaloga ne uzima u obzir lekcije evropskog kulturnog i političkog nasleđa. Evropska istorija bila je mirna i produktivna kad god je postojala iskrena odlučnost da razgovaramo sa našim susedima i da zajedno prevaziđemo ono što nas deli. Često je vodila do ljudskih stradanja kad god nije bilo otvorenosti jednih prema drugima. Samo dijalog pruža mogućnost da jedinstveni živimo u svojoj raznolikosti.

3. Idejni okvir

3.1 Ideja interkulturnog dijaloga

U materijalu „Bele knjige“, interkulturni dijalog je proces koji obuhvata otvorenu i dostojanstvenu razmenu mišljenja između pojedinaca i grupa različitog etničkog, kulturnog, verskog i jezičkog porekla i nasleđa uz uzajamno razumevanje i poštovanje. Potrebno je imati slobodu i sposobnost izražavanja, kao i volju i umeće da se sasluša mišljenje drugog. Interkulturni dijalog doprinosi političkoj, socijalnoj, kulturnoj i ekonomskoj integraciji i koheziji kulturno različitih društava. On neguje jednakost, ljudsko dostojanstvo i smisao zajedničkog cilja. Teži da razvije dublje razumevanje različitih pogleda i praksi u svetu, da poveća saradnju i učestvovanje (ili slobodu da se napravi izbor), da osnaži razvoj i transformaciju pojedinca, kao i da promoviše međusobnu toleranciju i uvažavanje.

Interkulturni dijalog ima nekoliko ciljeva, pre svega da promoviše po-

тпуно уважавање људских права, демократије и владавине права. Он је неопходна карактеристика инклузивног друштва у ком ниједан појединац није маргинализован нити изопштен. Он је моћно средство медијације и помирења: конструктивним залагањем за превазилажењем културних подела он се бави истинским проблемима друштвеног раслојавања и несигурности, док истовремено негује интеграцију и социјалну кохезију. Слобода избора, слобода изражавања, једнакост, толеранција и узајамно поштовање људског достојанства јесу водећа начела оваквог контекста. Успешан интеркултурни дијалог тражи да се негују принципи демократске културе – између осталог слободоумље, воља за дијалогом, воља да се другима дозволи да искажу своје мишљење, способност да се конфликти реше мирним средствима и да се препознају основани аргументи других. Он доприноси јачању демократске стабилности и борби против предрасуда и стереотипа у јавном животу и политичком дискурсу, олакшава стварање коалиција између различитих културних и верских заједница и може спречити ескалирање конфликта и у ситуацијама након конфликта или током „замрзнутог конфликта“.

Наравно да не постоје лака решења. Интеркултурни дијалог није лек против сваког зла, нити је одговор на сва питања и мора се признати да може имати ограничено дејство. Често се с правом истиче да је дијалог са онима који одбијају дијалог – немогућ, што не ослобађа једно отворено и демократско друштво обавезе да стално намеће дијалог. С друге стране, дијалог са онима који су спремни да учествују у њему, али не деле, или не у потпуности, „наше“ вредности може означити почетак дуготрајног процеса сарадње на чијем крају ће се можда доћи до споразума о важности и практичној примени вредности и људских права, демократије и владавине права.

3.2 Изградња идентитета у мултикултурном окружењу

Људско достојанство појединца налази се у основи друштва. Појединац као такав ипак није самосталан друштвени актер. Наш идентитет по дефиницији није оно по чему смо једнаки са другима, већ нешто по чему смо јединствени. Идентитет је сложен и врло осетљив скуп разних елемената.

Слобода да се изабере сопствена култура је фундамент и чини централно питање људских права. Свако има право да у различи-

tim periodima svog života ima različite kulturne sklonosti. Dok je svaki pojedinac, do određene mere, proizvod nasleđa i socijalnog porekla, u savremenim demokratijama svako ima pravo da obogati sopstveni identitet integrisanjem različitih kulturnih opredeljenja. Niko ne treba da bude zatočen protiv svoje volje u jednoj grupi, zajednici, sistemu mišljenja ili pogledu na svet, već treba da bude slobodan da se odrekne prošlih opredeljenja i prihvati nova, ukoliko su ona u skladu sa univerzalnim vrednostima ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Zajednička otvorenost i deljenje istog jesu nerazdvojni aspekti višestrukog kulturnog opredeljenja. Oni zajedno čine pravila suživota koja se primenjuju na grupe i pojedince koji su slobodni da uživaju u sopstvenoj kulturi i pri tom imaju poštovanje drugih.

Interkulturni dijalog važan je za upravljanje višestrukim kulturnim opredeljenjima u multikulturnom okruženju. To je mehanizam za usklađivanje identiteta, za novi početak i nova iskustva, koji dodaje nova obeležja identiteta bez odricanja od sopstvenog porekla. Interkulturni dijalog nam pomaže da izbegnemo zamke politike identiteta i da ostanemo otvoreni prema izazovima savremenog društva.

3.3. Raniji pristupi kulturnoj raznolikosti

Na vrhuncu evropske nacionalne države, u periodu od 1870. godine do 1945, široko je bila rasprostranjena pretpostavka da svi koji žive u okviru granica jedne države treba da se asimiluju sa većinskim etosom. Niz generacija socijalizovao se po ovom principu, ponekad, između ostalog, i putem nacionalnih, ponekad i nacionalističkih, rituala. Ipak, tokom poslednja dva veka Evropa je videla i nekoliko pozitivnih primera, tokom određenih istorijskih perioda u centralnoj i istočnoj Evropi, što nam pomaže da lakše razumemo kako različite kulture i religije mogu mirno da žive uz zajedničku toleranciju i uvažavanje.

Ono što je u podeljenoj posleratnoj Evropi postao njen zapadni deo poistovetilo je imigrantsko iskustvo sa novom koncepcijom socijalnog ustrojstva koje je nazvano multikulturalizam. On zagovara da se politički prepozna da ono što je nekada bio specifičan etos manjinskih zajednica sad bude u ravni sa većinskim „domaćinom“. Dok je ovo očigledno radikalna zaokret u odnosu na asimilacionizam, multikulturalizam ipak često deli istu tu šematsku podelu društva na većinu i manjinu, a razlikuje se jedino u tome što daje pravo manjini da se izdvoji od većine umesto da se asimiluje sa njom.

Декларацијом из Опатије (2003) одбија се оваква парадигма. Она дефинише културну разноликост тврдећи да се „овај принцип не може примењивати искључиво на термине 'већина' и 'мањина', јер се тиме онда издвајају различите културе и заједнице, категоришу и жигошу у једној статичној позицији до те мере да социјално понашање и културни стереотипи чине претпоставке за статус једне одређене групе“. Идентитети који се донекле прожимају нису контрадикција, већ су извор снаге и указују на могућност стварања заједничке основе.

Иако је створен уз добре намере, данас се сматра да мултикултурализам ствара сегрегацију у друштву и заједничко неразумевање, као и да доприноси нарушавању права појединца – посебно жена – у оквиру мањинских заједница према којима се поставља као да су јединствен колективни актер. Културна разноликост савремених друштава мора се прихватити као емпиријска чињеница. Без обзира на то, стална тема током консултација била је да мултикултурализам више није политика која испитаницима доноси смиреност.

Ниједан од ова два модела, нити асимилација нити мултикултурализам, не може се применити сам по себи у једној држави. Неки њихови елементи комбинују се са зачетом интеркултурном парадигмом која интегрише оно најбоље из оба модела. Од асимилације узима усредсређеност на појединца, а од мултикултурализма препознавање културне разноликости. А додаје се и нови елемент дијалога, од кључне важности за интеграцију и социјалну кохезију, који се заснива на једнаком достојанству и заједничким вредностима.

3.4 Предуслови за интеркултурни дијалог

3.4.1 Људска права, демократија и владавина права

Универзалне вредности које подржава Савет Европе јесу услов за интеркултурни дијалог. Никакав дијалог није могућ ако не постоји уважавање једнаког достојанства сваког људског бића, људских права, владавине права и демократских принципа. Ове вредности, а посебно поштовање слободе изражавања и других фундаменталних слобода гарантују да нико неће имати доминацију и стога су од суштинске важности за вођење дијалога снагом аргумената пре него аргументом силе.

Kako je poštovanje ljudskih prava sve više unapređeno, potrebno je postići sličan odnos i prema interkulturalnim pitanjima. Primena prava od strane Evropskog suda za ljudska prava, praksa nadzornih tela kao što su ECRI ili Nadzorni komitet Okvirne za Konvenciju za zaštitu nacionalnih manjina govore kako se takav odnos može postići u praksi.

Etničko, kulturno, versko ili jezičko opredeljenje i tradicija ne smeju sprečavati pojedinca da ostvaruje svoja ljudska prava ili da odgovorno učestvuje u društvu. Ovaj princip posebno se primenjuje na pravo da niko ne bude žrtva polne ili neke druge diskriminacije, na prava i interese dece i omladine, i slobodu da se praktikuje ili ne određena vera ili uverenje. Kršenja ljudskih prava, kao što su nasilni brakovi, zločini „iz časti“ ili sakaćenja genitalnih organa⁸ ne mogu se opravdati ni u jednom kulturnom okruženju. Takođe, ni pravila, pisana ili ne, „dominantne kulture“ ne mogu biti opravdanje za diskriminaciju, govor mržnje ili bilo koji drugi oblik diskriminacije na osnovu vere ili rase, etničkog porekla ili drugog identiteta.

Demokratija je osnov našeg političkog sistema, a građani su politički akteri koji doprinose, ne samo kao društvena bića, dobrobiti nacije ili uživaju u njoj. Demokratija cveta kada pomaže pojedincima da se poistovete sa društvom čiji su članovi i jer pruža legitiman proces odlučivanja i vršenje vlasti. Napredak Saveta Evrope u prethodne dve decenije jeste odličan dokaz moći demokratije. Odlučan i konstruktivan dijalog, koji sam po sebi predstavlja istinski demokratski standard, mora da uzme u obzir i druge demokratske principe kao što su pluralizam, inkluzija i jednakost. Važno je da dijalog prihvata duh demokratske kulture i njene suštinske elemente: uzajamno uvažavanje učesnika i njihovu spremnost da prihvate zajedničku osnovu.

Osnovni standardi vladavine prava u demokratskim društvima jesu neophodni elementi okvira u kom interkulturalni dijalog može da procveta. Oni osiguravaju jasnu podelu vlasti, pravnu sigurnost i jednakost pred zakonom. Oni sprečavaju državnu vlast da donosi proizvoljne i diskriminatorne odluke i obezbeđuju da svako čija su prava ugrožena ima pravo da se obrati sudu.

⁸ O sakaćenju ženskih polnih organa pogledati Collins and Akaziebie v. Sweden, br. 23944/05 rešenje doneto 8.03.2007. god.

3.4.2 Једнако достојанство и узајамно поштовање

Интеркултурни дијалог има за нужну последицу размишљање током ког свако себе може да види из перспективе других. На темељима вредности које заговара Савет Европе, потребно је имати такву демократску архитектуру у којој се поштује сваки појединац као људско биће, реципрочно уважавање (тј. да сви признају једнакост свих) и објективан приступ (да се свачија молба решава у складу са правилом које је исто за све).

Ово још јасније разграничава интеркултурни приступ од претходних приступа. За разлику од асимилације, он захтева од државних власти да буду објективне како би се смањиле напетости између различитих заједница, а не да прихватају једино већински етос. За разлику од мултикултурализма, он заговара заједнички циљ у коме нема места моралном релативизму. За разлику и од једног и од другог приступа, препознаје кључну улогу у стварању атмосфере удруживања у цивилном друштву у ком, на основу реципрочног уважавања, интеркултурни дијалог решава проблеме свакодневног живота на начин на који ниједна влада не може да их реши.

Једнакост и узајамно поштовање представљају важан материјал за изградњу интеркултурног дијалога и имају суштинску важност у уклањању баријера за његову реализацију. Тамо где нема напретка у смеру остваривања једнакости, друштвена напетост може и сама да се манифестује у културној арени, чак и када узрок немира лежи негде другде, културни идентитет може лако бити предмет жигосања.

3.4.3 Родна равноправност

Једнакост жена и мушкараца јесте суштинско питање у друштву које се мења, као што је и наглашено на Петој министарској конференцији о једнакости жена и мушкараца (2003). Она чини кључни елемент демократије. Родна равноправност је саставни део људских права, а полна дискриминација је препрека поштовању људских права и слобода. Уважавање људских права жена беспоговорно чини основу сваке дискусије о културној разноликости.

Борба против неједнакости полова не треба да изазове лоше стереотипе, већ је важно нагласити да неправилност односа

„manjinske zajednice“ prema „nejednakosti polova“, kao da je u društvu domaćina sve savršeno, a sve što se odnosi na manjine i određene regione problematično. Slična iskustva po pitanju polova mogu pomoći da se prevaziđu podele između zajednica, baš zato što nijedno društvo nema monopol nad polnom jednakošću ili nejednakošću.

Rodna ravnopravnost daje pozitivnu dimenziju interkulturnom dijalogu. Složenost identiteta svakog pojedinca pruža nezamislivu solidarnost u okviru stereotipa i perspektive jedne zajednice. Sama činjenica da je polna nejednakost polje na kom se lome koplja ukazuje na to da interkulturni projekti na kojima se angažuju žene koje pripadaju „manjinskoj“ i „većinskoj“ zajednici može dovesti do stvaranja zajedničkog iskustva.

Revidirana strategija Saveta Evrope o socijalnoj koheziji jasno navodi da jednakost između žena i muškaraca jeste od fundamentalne važnosti i zato predstavlja važnu obavezu. Ona podstiče na „perspektivu u kojoj se polovi integrišu“ u areni socijalne kohezije tokom koje treba da bude stalno prisutan interkulturni dijalog.

3.4.4 Savladavanje barijera koje sprečavaju interkulturni dijalog

Postoje mnoge barijere koje sprečavaju interkulturni dijalog. Neke su nastale kao rezultat otežane komunikacije na nekoliko jezika. Druge se odnose na vlast i politiku: diskriminacija, siromaštvo, izrabljivanje – iskustva koja najčešće osete lica iz marginalizovanih i zanemarenih grupacija – i čine systemske barijere za vođenje dijaloga. U mnogim evropskim društvima mogu se naći grupe i političke organizacije koje zagovaraju mržnju prema „drugome“, prema „strancima“ ili određenom verskom identitetu. Rasizam, ksenofobija, netrpeljivost i drugi oblici diskriminacije čine da sama ideja dijaloga bude nemoguća i predstavljaju stalnu pretnju.

3.5 Verska dimenzija

Deo evropskog bogatog kulturnog nasleđa čini niz verskih, kao i sekularnih, ideja o svrsi života. Hrišćanstvo, judaizam i islam uz čitav niz interpretacija u okviru njih samih imaju dubok uticaj na našem kontinentu. Ipak, konflikti izazvani verskim podelama unutar zajednice osobina su i daleke i novije prošlosti Evrope.

Sloboda mišljenja, savesti i veroispovesti čini osnovu demokratskog

друштва и заштићена је Чланом 9 Европске конвенције о људским правима. Ова слобода јесте један од најважнијих елемената који се односи на идентитет верника и њихово поимање живота, као што важи и за атеисте, агностике, скептике и неопредељене. Пружајући гаранцију за ову слободу, Члан 9 допушта да се изражавање ове слободе може ограничити у одређеним условима. Питање верских обележја на јавном месту, посебно у образовним институцијама, обрадио је Европски суд за људска права⁹. С обзиром на релативни недостатак консензуса о питањима религије и међу самим државама чланицама, Суд дозвољава државама велики, али не безграничан, „простор (дискрецију) да саме оцене“ ово питање.

Постоји велико подударње између питања које решава Савет Европе и забринутости верских заједница: људска права, демократско грађанство, промовисање вредности, мира, дијалога, образовања и солидарности. Током консултација постојао је и консензус да је обавеза самих верских заједница да путем интеркултурног дијалога допринесу бољем разумевању различитих култура.

Важна улога верских заједница у одржавању дијалога значи да је потребно уложити напоре на овом пољу између верских заједница и државних власти. Савет Европе већ ради на испуњењу овог циља путем јавних иницијатива Парламентарне скупштине и семинара Комесара за људска права који од 2000. године окупља представнике верских заједница с циљем да их обавезе да раде на питањима људских права које је покренуо Савет Европе. Практиковање вере је део савременог живота и зато не може и не сме да буде ван сфере интересовања државних власти, иако држава мора да ради на очувању своје улоге као неутралног и објективног организатора практиковања свих религија, вероисповести и уверења.¹⁰ У Декларацији са форума на Волги (2006)¹¹ захтева се од Савета Европе да уђе у „отворен, транспарентан и сталан сталан дијалог“ са верским организацијама у чијој основи се морају наћи

9 Погледати Куртулмус в. Туркеу, бр. 65500/01, пресуда донета 24.01.2006; Леула Сахин в. Туркеу, пресуда од 10.11.2005. (Велико веће); Дахлаб в. Швизерланд, пресуда донета 15.02.2001.

10 Погледати на пример Леула Сахин в. Туркеу, пресуда од 10.11.2005. (Велико веће) бр. 44774/98, §107.

11 Завршни документ са Међународне конференције „Дијалог култура и међуверска сарадња“ (Волга форум), Низхниу Новгород/ Руска федерација, 7-9.10.2006. године (доступно на: www.цое.инт/диалоге).

univerzalne vrednosti i principi. Ovo se ponovilo na okruglom stolu koji su pojedinačne države članice održale sa pripadnicima verskih zajednica. *Deklaracija iz San Marina (2007)*¹² o verskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga potvrđuje da religija može da uzdigne i da unapredi dijalog. Ona definiše kontekst kao zajedničku ambiciju da se zaštiti ljudsko dostojanstvo zagovaranjem ljudskih prava, između ostalih jednakosti žena i muškaraca, da se učvrsti socijalna kohezija i neguje uzajamno razumevanje i uvažavanje. U Deklaraciji iz San Marina prisutni predstavnici verskog i građanskog društva pozdravili su interesovanje Saveta Evrope za ovu oblast. Oni su prepoznali Savet Evrope kao nekoga ko će biti neutralan prema različitim religijama dok brani slobodu mišljenja, savesti i versku slobodu, prava i obaveze svih građana, kao i autonomiju država i regiona. Smatrali su da se ukazala potreba za odgovarajućim forumima na kojima bi se razmatrao uticaj verske prakse na druge oblasti javnog života, kao što su oblast zdravstva i obrazovanja, bez diskriminacije i uz neophodno uvažavanje prava neverujućih lica. Oni koji zagovaraju ne-religijski pogled na svet imaju jednako pravo da doprinesu, zajedno sa predstavnicima vere, razgovoru o moralnim osnovama društva i da budu uključeni u forume o interkulturalnom dijalogu.

8.04.2008. godine Savet Evrope eksperimentalno je organizovao razmenu mišljenja o verskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga na temu - „Predavanje religijskih i verskih istina. Sredstvo za sticanje znanja o različitim religijama i veroispovestima u obrazovanju; doprinos obrazovanju u oblastima demokratskog građanstva, ljudskih prava i interkulturalnog dijaloga“. Države članice Saveta Evrope i države sa statusom posmatrača zajedno sa njegovim institucionalnim partnerima, Evropskom komisijom, predstavnicima onih religija koje su tradicionalno prisutne u Evropi i raznih drugih uverenja, predstavnici nevladinih organizacija, stručnjaci i predstavnici medija su učestvovali u „Razmeni“. Bio je to jedan novi i drugačiji događaj čiji je osnovni cilj bio da promoviše i jača fundamentalne vrednosti Saveta Evrope – poštovanje ljudskih prava, zagovaranje demokratije i vladavine prava – čime se u evropskom društvu doprinosi negovanju uzajamnog uvažavanja, građanske svesti, tolerancije i razumevanja. Ova prilika ujedinila je u svom cilju verske predstavnike i druge aktere u građanskom društvu, uključujući i predstavnike drugih uverenja tako što ih je uključila u otvoren i transparentan dijalog na temu ukorenjenu u navedenim vrednostima.

12 Završna Deklaracija sa evropske konferencije o „Verskoj dimenziji interkulturalnog dijaloga“ održane u San Marinu, 23-24.04.2007. godine (dostupno na: www.coe.int/dialogue).

Сврха није била да они учествују у теолошкој расправи, нити да се направи оквир за међуверски дијалог.

Осим дијалога између државних власти и верских заједница који је потребно охрабривати, постоји и потреба за дијалогом између самих верских заједница (дијалог између припадника различитих вероисповести). Савет Европе често препознаје дијалог између припадника различитих вероисповести, што није у директној његовој надлежности, као део интеркултурног дијалога и охрабрује верске заједнице да се активно укључе у промовисање људских права, демократије и владавине права у мултикултурној Европи. Дијалог између припадника различитих вероисповести може да допринесе и јачању консензуса у оквиру једног друштва по питању решавања социјалних проблема. Осим тога, Савет Европе увиђа потребу за дијалогом између верских заједница и филозофских струја (међуверски дијалог и интрафилозофски дијалог), и то бар да би се омоћило државним властима да разговарају са овлашћеним представницима вере и уверења који траже да буду обухваћени законском регулативом те земље.

4. Пет политичких смерница за промовисање интеркултурног дијалога

Постоји пет различитих, а ипак међусобно повезаних димензија заговарања интеркултурног дијалога који у потпуности узимају у обзир сва заинтересоване стране. Он зависи од демократског управљања културном разноликошћу. Тражи учествовање и демократско грађанство. Захтева усвајање интеркултурних знања. Потребан му је отворен простор за дијалог. Најзад, он се мора подићи на међународни ниво. У ових пет димензија започете су и тестиране разне иницијативе.¹³

4.1 Демократско управљање културном разноликошћу

4.1.1 Политичка култура која вреднује разноликост

Камен темељац једне политичке културе која вреднује разноликост јесу заједничке вредности демократије, људских права и фундаменталних слобода, владавине права, плурализма, толера-

¹³ Збирка примера добре праксе чије објављивање је предложено током консултација биће постављена на електронску презентацију: www.цое.инт/дијалогуе.

ncije, nediskriminisanja i uzajamnog poštovanja.

Kultura raznolikosti može da se razvija jedino ako demokratija pomiri pravilo većine sa pravilima osoba koja pripadaju manjinskim grupacijama. Nametanje volje većine manjini bez obezbeđivanja uspešne zaštite prava za sve ne može se uskladiti sa principa zajedničkog evropskog ustavnog nasleđa. Jedno evropsko društvo posvećeno kombinovanju jedinstva i raznolikosti ne može opstati na principu „pobednik dobija sve“, već mora prožimati političku arenu vrednostima jednakosti i uzajamnog uvažavanja. Demokratija ne može pojednostavljeno da se tumači tako da stavovi većine moraju uvek preovladati: potrebno je postići ravnotežu koja će obezbediti fer i odgovarajući odnos prema licima koja pripadaju manjinama i izbeći svaku zloupotrebu dominantnijeg.¹⁴

Razvijanje političke kulture koja će podupirati kulturni pluralizam jeste težak i zahtevan zadatak. On podrazumeva takav obrazovni sistem u kom se stvaraju kapaciteti za kritično mišljenje i inovacije, kao i prostor u kom je svima dozvoljeno da učestvuju i iskažu svoje mišljenje. Organi koji čuvaju zakon, političari, nastavnici i druge profesionalne grupacije, kao i vođe civilnog društva moraju biti obučeni da rade u kulturno raznolikim zajednicama. Kultura mora biti dinamična i eksperimentalne prirode. Od medija se zahteva da objavljuju objektivne informacije i sveže mišljenje, a da se bore protiv stereotipa. Moraju postojati brojne inicijative i predanost zainteresovanih strana, posebno u žilavom građanskom društvu.

4.1.2 Ljudska prava i osnovne slobode

Ljudska prava pružaju osnovni okvir za održavanje interkulturalnog dijaloga. Neke od najvažnijih odredbi Evropske konvencije o ljudskim pravima odnose se na prava na slobode mišljenja i izražavanja, na slobodu veroispovesti, slobodnog okupljanja i udruživanja, na privatnost i porodični život. Prava navedena u Konvenciji moraju biti dostupna svakome bez ikakve diskriminacije. Pored toga, Protokol br. 12 uz Konvenciju nalaže opštu zabranu diskriminacije. Skup prava takođe

14 Pogledati Leyla Sahin v. Turkey (Veliko veće), br. 44774/98, presuda doneta 10.11.2005. §108. Takođe pogledati Član 6 Okvira konvencije za zaštitu nacionalnih manjina koja obavezuje ugovorne strane da „unesu duh tolerancije i interkulturalni dijalog i preduzmu oštre korake kako bi promovisali uzajamno uvažavanje, razumevanje i saradnju između lica na svojoj teritoriji, bez obzira na njihovu etničku, kulturnu, jezičku ili versku pripadnost, posebno u oblastima obrazovanja, kulture i medija“.

Скуп права такође обухвата, поред грађанских и политичких права, социо-економска права која проистичу из Европске социјалне повеље која обрађује многа питања која се посебно односе на лица која припадају социјално запостављеним групама (у смислу добијања запослења, образовања, социјалне заштите, здравства и смештаја)¹⁵, као и културна права наведена у разним повељама и конвенцијама као што су Међународни уговор о економским, социјалним и културним правима (1966).

Слобода изражавања коју гарантује Члан 10, став 1 Европске конвенције о људским правима јесте сине qua нон учествовања у интеркултурном дијалогу. Коришћење ове слободе која долази уз обавезе и одговорност сме се ограничити у одређеним ситуацијама наведеним у Члану 10, став 2 Европске конвенције о људским правима. „Говор мржње“ последњих година све више брине Европски суд за људска права који у својој судској примени права повлачи границу, у сваком судском предмету, преко које се сматра да је право на слободу изражавања злоупотребљено.

Одређено изражавање које је без разлога увредљиво, клеветничко и погрдно угрожава саму културу толеранције и може без оправдања повредити не само достојанство припадника мањинске заједнице, већ их и изложити застрашивању и претњама. Изазивање мржње која се заснива на нетрпељивости не може никако да постоји уз поштовање фундаменталних права и слобода које гарантује Конвенција и правна пракса Суда.

Европски суд за људска права ипак је поставио високу границу за ограничавање слободе изражавања наводећи да треба заштитити чак и оно изражавање које „вређа, запањује или узнемирава“.¹⁶ Ово на пример значи да је дозвољено критиковати туђу религију (као један систем идеја који неко други прихвата). Суд узима у обзир утицај и контекст таквог изражавања, посебно имајући у виду да ли он доприноси плуралистичкој природи јавне расправе о питањима од опште важности.

¹⁵ Европски комитет за социјална права чији је задатак да анализира националне извештаје и одлучи да ли ситуација у одређеној земљи у складу са Европском социјалном повељом стално захтева да се посебна пажња обрати на раднике странце, имигранте и националне мањине. Погледати: Европску социјалну повељу Европског комитета за социјална права: Закључци ХВИИИ-1, том 1, Стразбур 2006, стр. 59, 102, 212, 261, 293.

¹⁶ Хандусиде в. Униited Кингдом, пресуда донета 7.12.1976, серија А бр. 24, §49.

U sferi medija, osnovni princip jeste odbrana slobode izražavanja čak i kada postoji jasna potreba posebnih zaduženja i odgovornosti određenih novinara koji moraju imati slobodu da izraze svoje mišljenje, uključujući i davanje vrednosnih sudova o pitanjima za koje je javnost zainteresovana, ali koji takođe moraju snositi odgovornost za pribavljanje i širenje objektivnih informacija. Postoji potreba da se neguje svest profesionalaca koji rade u medijima o potrebi za interkulturalnim dijalogom i saradnji koja prevazilazi etničke, kulturne, verske i jezičke granice uz želju da se promoviše kultura tolerancije i uzajamnog razumevanja, a imajući u vidu ulogu informisanja javnosti.

4.1.3. Od jednake prilike za sve do jednakog uživanja u pravima

„Evropski socijalni model“ o kom se govori u Revidiranoj strategiji za socijalnu koheziju, traži da se obezbedi duboka jednakost u svakoj životnoj prilici. Oni kojima je najviše potrebno pravo na zaštitu često su najbolje opremljeni da se pozovu na njega. Pravnu zaštitu ljudskih prava moraju pratiti mere čvrste socijalne politike kako bi se obezbedilo da u praksi svi imaju pristup svojim pravima. Tako Evropska socijalna povelja i Evropska konvencija o pravnom statusu radnika imigranata na primer naglašavaju da države moraju da se obavežu da će radnicima imigrantima i njihovim porodicama koji zakonito borave na njihovoj teritoriji obezbediti isti tretman kao i svojim državljanima u kontekstu socijalne i ekonomske politike.

Pre načela ne-diskriminacije, države se podstiču da preduzmu korake pozitivne akcije kako bi rešile pitanje nejednakosti koje proističe iz diskriminacije, a koje se odnosi na pripadnike socijalno zapostavljenih grupacija. U javnoj sferi državne vlasti dužne su da strogo poštuju zabranu diskriminacije i da ostanu neutralne u kulturnim i verskim temama. Međutim, formalna jednakost nije uvek dovoljna i uspešno promovisanje jednakosti moglo bi, u nekim slučajevima, da izazove usvajanje konkretnih mera koje podržavaju načelo ne-diskriminacije. U određenim okolnostima, ako se ne primeni različit tretman da bi se ispravila nejednakost, to može, bez racionalnog i objektivnog obrazloženja, dovesti do diskriminacije.¹⁷

¹⁷ D.H.and others v. The Czech Republic, presuda doneta 13.11.2007. godine (Veliko veće): „Sud prihvata da opšta politika ili načelo koje različito tretira i nosi predrasudu prema određenoj grupaciji možemo smatrati diskriminativnim bez obzira što se ono ne odnosi baš na tu grupaciju... i da to može izazvati diskriminaciju koja je protivna Konvenciji u de facto situaciji“ (§175).

Можда је потребно, уз одређена ограничења, предузети практичне кораке како би се ускладила разноликост.¹⁸ Такве мере усклађивања не треба да угрожавају права других нити да имају за последицу организационе тешкоће и превелике трошкове.

4.2 Демократско грађанство и учествовање

Грађанство, у најширем смислу, јесте и право и одговорност да се учествује у културном, друштвеном и економском животу и јавним питањима заједнице¹⁹ заједно са осталима. Оно је кључ интеркултурног дијалога, јер нас позива да о другима не мислимо у стереотипима, као „о другима“, већ као о суграђанима и нама једнаким бићима. Олакшати приступ грађанству јесте у истој мери образовни, као и регулативни и правни задатак. Грађанство унапређује грађанско учествовање и доприноси додатној вредности коју новоопридошлице стварају, а која за узврат учвршћује социјалну кохезију.

Активно учествовање свих становника у животу локалне заједнице доприноси њеном просперитету и унапређује интеграцију. Право странаца са правом боравка у једној општини или региону да учествују у локалним или обласним изборима јесте средство да се промовише учествовање.

Европска конвенција о националности (1997) обавезује државе потписнице да дају држављанство лицима која законито и стално бораве на њиховој територији бар десет година пре него што поднесу захтев за пријем у држављанство. Ово не треба нужно да подразумева одрицање од држављанства земље рођења. Право деце странаца да узму држављанство земље у којој су рођена и у којој живе још више поспешује интеграцију.

18 Погледати Оквирну Конвенцију о заштити националних мањина (1995), Члан 4, §§ 2 и 3, као и пратеће ставове у образложењу. Д.Х.анд отхерс в. Тхе Цзецх Републиц, пресуда донета 13.11.2007. године (Велико веће). Европски комитет за социјална праватврди да „на људску различитост у демократском друштву не треба гледати само позитивно, већ је потребно на њу одговорити расуђивањем како би се обезбедила истинска и успешна једнакост“ (Аутисм Франце в. Франце, жалба бр. 13/2002, пресуда донета након саслушања за и против аргумената 4.11.2003, § 52.

19 Погледати Оквирну Конвенцију о заштити националних мањина (1995), Члан 15.

Komiteta ministara izrazio je zabrinutost zbog sve veće političke i civilne nezainteresovanosti i nedostatka poverenja u demokratske institucije, kao i zbog rastuće pretnje rasizma i ksenofobije. Ipak, u Evropi postoje različiti trendovi. Visok nivo socijalnog poverenja i angažovanost u organizacijama civilnog društva koji se mogu videti u nekim državama članicama dovode se u vezu sa određenim sistemom demokratskog upravljanja i objektivnim državnim vlastima koje su glavni pobornik vladavine prava i koja zagovara učestvovanje. Doprinoseći socijalnom poverenju i unapređujući učestvovanje marginalizovanih članova manjinskih zajednica, interkulturni dijalog može učiniti da demokratija ima više smisla za same građane.

U ovom pogledu suštinski važnu ulogu imaju lokalne i regionalne vlasti. Konvencija Saveta Evrope o učestvovanju stranaca u javnom životu na lokalnom nivou zahteva da se takvo učestvovanje unapredi. Potrebno je odgovoriti na izazov da se pažnja obraća samo na prvu generaciju imigranata i na muške vođe manjine kao prikladne sagovornike. Važno je uočiti raznolikost i društvene odnose u okviru manjinske zajednice, a posebno je važno uključiti omladinu.

4.3 Usvajanje i prenošenje interkulturnih znanja

Znanja neophodna za interkulturni dijalog ne stižu se automatski: potrebno ih je usvojiti, uvežbati i primenjivati tokom celog života. Državne vlasti, stručnjaci koji rade u prosveti, organizacije građanskog društva, verske zajednice, mediji i svi drugi koji se bave obrazovanjem u bilo kom institucionalnom kontekstu i na bilo kom nivou igraju ključnu ulogu u ostvarenju ciljeva i suštinskih vrednosti koje zagovara Savet Evrope i u širenju interkulturnog dijaloga. Saradnja između institucija je od velike važnosti, posebno sa EU, Uneskom, Aleskom i ostalim partnerima u ovoj oblasti.

4.3.1 Ključne oblasti znanja: demokratsko građanstvo, jezik, istorija

Obrazovanje u oblasti demokratskog građanstva jeste od osnovnog značaja za jedno slobodno otvoreno, tolerantno, pravično i inkluzivno društvo, za socijalnu koheziju, uzajamno razumevanje, interkulturni i međuverški dijalog i solidarnost, kao i jednakost između žena i muškaraca. Ono podržava svaku formalnu, neformalnu i nezvaničnu obrazovnu aktivnost, uključujući i stručno obrazovanje, određenu porodicu i zajednice, a koje omogućava pojedincu da bude aktivan

и одговоран грађанин који уважава друге. Образовање у области демократског грађанства између осталог подразумева образовање из историје, грађанства, политике, људских права, образовање о глобалном контексту друштава и о културном наслеђу. Оно подстиче мултидисциплинарни приступ и комбинује усвајање знања, вештина и ставова, а посебно способност размишљања и самокритичности која је неопходна за живот у културно разноликим друштвима.

Језик често представља препреку вођењу интеркултурног разговора. Интеркултурни приступ препознаје вредност језичке разноликости међу припадницима мањинских заједница, али такође сматра да је неопходно да они усвоје језик којим говори већина становника државе како би били пуноправни грађани. Ово је у складу са оним што наводи Европска повеља о регионалним и мањинским језицима да језици који се мање говоре морају бити заштићени да не би нестали, јер доприносе културном богатству Европе, а употреба тих језика је неотуђиво право. Истовремено, он наглашава вредност вишејезичности и инсистира да заштита језика које користи мањина у одређеној држави не иде на штету службених језика и потреби да се они уче. Учење језика помаже ученицима да избегну стереотипе о појединцима, да подстакну радозналост, буду отворени према другима и открију друге културе. Учење језика им помаже да увиде да сарадња са лицима која имају другачији друштвени идентитет и припадају другој култури обогаћује њихово искуство.

Препорука Комитета министара о предавању историје у Европи ХХИ века (2001)²⁰ наглашавају потребу да се код ђака развије интелектуална способност критичке анализе и тумачења информација уз одговорност, путем дијалога, путем тражења историјских чињеница и отвореног разговора који се заснива на увиђању различитих перспектива, посебно када су и питању контроверзне и осетљиве теме. Предавање историје је инструмент за спречавање новог холокауста или порицања истог, геноцида и других злочина против човечности, етничких чишћења, грубог кршења људских права, за превазилажење рана из прошлости и промовисање основних вредности које Савет Европе заговара – оно је одлучујући фактор за помирење, уважавање, разумевање

20 Препорука Рец(2001)15.

i uzajamno poverenje između naroda. Predavanje istorije u demokratskoj Evropi treba da zauzme važno mesto u obučavanju odgovornih i aktivnih građana i razvijanju uvažavanja prema svim oblicima različitosti koje će se zasnivati na razumevanju nacionalnog identiteta i načelu tolerancije. Predavanje istorije ne sme biti instrument za ideološku manipulaciju, propagandno sredstvo za promovisanje netrpeljivosti i krajnjih nacionalističkih, ksenofobičnih, rasističkih i antisemitski ideja. Istorijsko istraživanje i način na koji se istorija predaje u školama ne mogu, bez obzira na nameru, biti u skladu sa osnovnim vrednostima i pravilnicima Saveta Evrope ako dozvoljavaju i omogućavaju zloupotrebu istorije. Predavanje istorije mora da obuhvati eliminisanje svake predrasude i svakog stereotipa, tako što će se u nastavnim planovima akcenat staviti na pozitivne uticaje jedne države na drugu, jedne religije na drugu, jedne škole mišljenja na drugu tokom period evropskog istorijskog razvoja, kao i na kritičko proučavanje zloupotrebe istorije bilo zbog poricanja istorijskih činjenica, krivotvorenja istorije, brisanja, neznanja ili ponovnog prisvajanja ideoloških ciljeva.

4.3.2. Osnovno i srednje obrazovanje

U multikulturalnoj Evropi, obrazovanje nije samo sredstvo pripreme pojedinca za tržište rada koje dovodi do razvoja ličnosti i pruža široku obrazovnu osnovu, već su škole važni forumi za pripremanje mladih da učestvuju u životu kao aktivni građani. One imaju odgovornost za usmeravanje i podržavanje mladih u usvajanju alata i razvijanju stavova neophodnih za sve oblike života u jednom društvu, kao i strategija za njihovo usvajanje. One treba da im omoguće da razumeju vrednosti koje leže u osnovi demokratskog života, da ih upoznaju sa poštovanjem ljudskih prava kao osnovom za upravljanje raznolikošću i podržavanjem otvorenosti prema drugim kulturama.

U okviru formalnih nastavnih planova i programa, interkulturalna dimenzija prožima sve predmete. Neki od najvažnijih u tom smislu su istorija, jezičko obrazovanje, predavanje religije i uverenja.²¹ Obrazovanje u oblasti religije i uverenja u interkulturalnom kontekstu pruža znanje o svim svetskim religijama i uverenjima i njihovoj istoj i omogućava

21 Nadzorni komitet Okvirne Konvencije o zaštiti nacionalnih manjina podvukao je u nedavno napisanom „Komentaru o obrazovanju kako je objašnjen u OkvirneKonvencije za zaštitu nacionalnih manjina“ (usvojenom marta 2006) da se odredbe o obrazovanju moraju imati na umu „tokom planiranja i sprovođenja svake aktivnosti u oblasti interkulturalnog obrazovanja koja ima za cilj da olakša međusobno razumevanje, kontakte i saradnju između različitih grupacija koje žive u istom društvu“.

појединцу да разуме религије и уверења, а избегне предрасуде. Овај приступ заузела је и Парламентарна скупштина Савета Европе, Европски суд за људска права и ЕЦПР.²² Године 2007. европски министри просвете подвукли су значај мера које треба да побољшају разумевање културних и/или верских заједница путем школског образовања, а кроз заједничке етичке принципе и демократско грађанство. Без обзира на верски образовни систем, школски систем мора да узме у обзир верску и филозофску разноликост.²³

4.3.3 Високо образовање и истраживање

Институције високог образовања имају важну улогу у неговању интеркултурног дијалога кроз образовне програме као актери у једном ширем друштвеном смислу и места на којима се у пракси спроводи интеркултурни дијалог. Као што Надзорни комитет за високо образовање и истраживање предлаже, универзитет је најбоље дефинисати универзалношћу – обавезом да шири слободоумље и отвореност према свету која је заснована на просветитељским вредностима. Универзитет стога носи велики потенцијал да стварањем „интеркултурних интелектуалаца“ који могу имати активну улогу у јавном животу.

Потребно је такође имати академска истраживања о интеркултурном учењу која ће за тему имати форме „учења како се живи у заједништву“ и укључити културну разноликост у све наставне активности.

4.3.4. Неформално и незванично учење

Неформално учење ван школа и универзитета посебно у раду са младима и свим облицима добровољног и грађанског рада има подједнако важну улогу. Савет Европе подстиче државе чланице да промовишу неформално образовање и охрабре рад младих на

22 Preporuka Parlamentarne skupštine br. 1720 o obrazovanju i religiji (2005); Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark, 5095/71, 5920/72, 5926/72 od 7.12.1976, §53; Folger and Others v. Norway (Veliko veće) br. 15472/02 od 29.06.2007, § 84; ECRI Opšta politička preporuka br. 10 o borbi protiv rasizma i rasne diskriminacije u školskom obrazovanju i putem školskog obrazovanja, 2006, § II.2.b.

23 Završna deklaracija sa 22. sednice stalne konferencije evropskih ministara prosvete, Istanbul, Turska, 4-5.05.2007. („Građenje jedne humanije i inkluzivnije Evrope: uloga obrazovne politike“).

ostvarenju vrednosti koje leže u osnovi interkulturalnog dijaloga.

Omladinske i sportske organizacije zajedno sa verskim zajednicama jesu pravo mesto za unapređenje interkulturalnog dijaloga u neformalnom obrazovnom kontekstu. Omladinske grupe i domovi kulture uz porodicu, školu i radno mesto mogu biti stubovi socijalne kohezije. Zbog velike raznolikosti programa, otvorene i volonterske prirode takvih aktivnosti i posvećenosti aktera, ove organizacije često imaju više uspeha od ostalih u aktivnom angažovanju lica poreklom iz manjinskih grupacija i otvaranju mogućnosti dijaloga. Aktivno civilno društvo i nevladine organizacije predstavljaju nezaobilazan element pluralističkog demokratskog društva u kom se promoviše aktivno učestvovanje u pitanjima od javnog značaja i odgovorno demokratsko građanstvo zasnovano na ljudskim pravima i jednakost između žena i muškaraca. Zato bi trebalo omogućiti i finansirati razvoj volonterskog rada za lica koja potiču iz manjinskih zajednica, posebno mladih, kako bi se povećale njihove šanse na tržištu zapošljavanja, kao i u samom društvu.

Nezvanično učenje može se promovisati putem medija i novijih oblika komunikacije, čime se pruža velika prilika za kontaktiranje sa različitim kulturnim običajima.

4.3.5 Uloga prosvetnih radnika

Obrazovni radnici na svim nivoima imaju važnu ulogu u negovanju interkulturalnog dijaloga i pripremi budućih generacija za dijalog. Svojom posvećenošću i nastavnim radom sa đacima i studentima obrazovni radnici služe kao uzor.

Nastavni planovi i programi iz metodike nastave treba da obuhvate nastavne strategije i metode kojima se nastavnici pripremaju da se snalaze u novim situacijama nastalim usled raznolikosti, diskriminacije, rasizma, ksenofobije, seksizma i marginalizacije i da rešavaju konflikte na miran način, kao i da neguju globalni pristup institucionalnom životu putem demokratije i ostvarivanja ljudskih prava i grade studentsku zajednicu uzimajući u obzir neizrečene pretpostavke svakog pojedinca, školsku atmosferu i nezvanične oblike obrazovanja.

Institucije za obuku obrazovnih radnika treba takođe da razviju instrumente kontrole kvaliteta koji se odnose na obrazovanje za demokratsko građanstvo, uzimajući u obzir interkulturalnu dimenziju, i da osmisle pokazatelje i sredstva za samoevaluaciju i obrazovanje usmereno i na

развој образовног система. Потребно је и током обуке образовних радника ојачати интеркултурно образовање и управљање разноликошћу.

Циљ Европског истраживачког центра у оквиру образовања за демократско грађанство и интеркултурно образовање у Ослу јесте да промовише разумевање и повећа ниво узајамног познавања како би се изградило поверење и спречили конфликти путем обуке наставника, а у сарадњи са Саветом Европе.

4.3.6 Породично окружење

Родитељи и шира породица имају важну улогу у припреми младих људи за живот у културно разноликом друштву. Као узори својој деци, потребно је да учествују у промени менталитета и ставова деце. Образовни програми за одрасле и породице који обрађују питање културне разноликости могу помоћи породици у испуњавању ове улоге.

4.4 Простор за интеркултурни дијалог

Неопходно је створити простор за дијалог који је отворен за све. Успешна интеркултурна власт на сваком нивоу у великој мери препознаје се и по томе да ли негује такав простор: физички простор попут улице, пијаце или продавница, кућа, забавишта, школа и универзитета, културних и социјалних центара, омладинских клубова, цркви, синагоги и џамија, сала за састанке у великим предузећима и на радним местима, у музејима, библиотекама и другим просторијама за разоноду, или виртуелном простору попут медија.

Урбанизам је један очигледан пример: урбани простор може се организовати на „ускоуман“ начин или на више „широкоумних“ начина. Први подразумева конвенционално предграђе, резиденцијални део, индустријску зону, паркинг и обилазницу. Други се односи на врло прометне тргове, паркове, бучне улице, кафиће на тротоарима или пијацу. Ако „ускоумни“ делови града подразумевају отуђен живот, онда „широкоумни“ простор може да зближи различите сегменте друштва и изнедри одређени осећај толеранције. Јако је важно да имигрантско становништво не буде, као што је често случај, смештено у бездушним и жигосаним резиденцијалним деловима града, искључено и отуђено од градског живота.

Kulturene aktivnosti mogu biti izvor znanja o različitom kulturnom

izražavanju i mogu doprineti stvaranju tolerancije, uzajamnog razumevanja i uvažavanja. Kulturna kreativnost nudi bitan potencijal za unapređenje poštovanja drugih. Umetnost je takođe polje protivurečnosti i simboličke konfrontacije, jer pojedincu pruža mogućnost da se izrazi, da bude kritičan prema sebi i bude deo medijacija. Umetnost po svojoj prirodi prelazi granice i povezuju ljude obraćajući se direktno ljudskim emocijama. Kreativni građani angažovani na kulturnim aktivnostima stvaraju nove prostore i mogućnost dijaloga.

Muzeji i spomenici kulture imaju potencijal da predstavljaju izazov, u ime humanosti, odabranim narativima koje odražavaju istorijsku dominaciju pripadnika jedne ili druge etničke ili nacionalne zajednice i da budu način međusobnog uvažavanja pojedinaca različitog porekla. Proučavanje evropskog kulturnog nasleđa može biti okvir sveukupnog evropskog građanstva koje se zahteva u savremenom dobu. Evropski istorijski putevi preko granica i kontinenata danas se ponovo otkrivaju uz pomoć Saveta Evrope kao mreža „kulturnih puteva“, iako su vekovima uticali na istoriju kulturnih odnosa i podržavali interkulturnu razmenu. Oni predstavljaju put do evropskog multikulturnog nasleđa i ilustruju sposobnost da se u svojoj raznolikosti živi zajedno u miru.

Obdaništa, škole, omladinski klubovi i omladinske aktivnosti uopšte jesu ključna mesta za učenje i vođenje interkulturnog dijaloga. Kako bi se ovo ostvarilo, deci i mladima treba dati priliku da se sretnu i druže sa svojim vršnjacima različitog porekla kako bi zajedno razgovarali i učestvovali u zajedničkim aktivnostima. Što su ova mesta više integrisana, to su uspešnija u smislu interkulturnog učenja.

I mediji imaju važnu ulogu u vođenju indirektnog dijaloga. Oni izražavaju kulturnu raznolikost jednog društva, stavljaju kulturu u kontekst i mogu pružiti određene platforme za stvaranje različitih perspektiva sa kojima čitaoci, gledaoci ili slušaoci ne dolaze svakodnevno u kontakt. Kako bi bili uspešni u ovome, i mediji treba da paze da njihovi radnici pripadaju različitim zajednicama i da su obučeni da se bave pitanjem raznolikosti. Noviji oblici komunikacije daju mogućnost pasivnoj medijskoj publici da učestvuje u pomirljivom interkulturnom dijalogu, posebno putem sajtova za druženje, Internet forumima i saradnji na „wiki“ stranicama.

U globalnim medijima može se naći neobična raznolikost uzora. Suočeni sa mnoštvom izbora, vrlo lako možemo upasti u zamku uvreženih mišljenja i stereotipa o „drugom“ kojem se mogu pripisati sva zla ovog sveta. Nije lako upravljati kulturnom raznolikošću na demokratski

начин: то не значи да се дијалог „угура“ у некакав оклоп већ је потребно спречити да се он злоупотреби за подстицање мржње и нетрпељивости.

Спорт носи велики потенцијал да буде арена за интеркултурни дијалог и да га повезује са свакодневним животом. Фудбал је нарочито, пошто је глобална игра, би предмет разних антирасистичких иницијатива последњих година, што је у европском контексту подржала УЕФА која је саставила план у 10 тачака и клубовима послала смернице за његово спровођење. Играти заједно у складу са правилима која су иста за све и у духу фер игре може бити оквир за интеркултурно искуство.

Радно место такође не треба занемарити као место интеркултурног дијалога. Разноликост је фактор који утиче на иновацију што доказују бројне економије засноване на примени знања. Разнолика радна снага може да подстакне свеж приступ тимском раду и учествовању запослених. Толеранција јесте важан фактор да се привуку таленти који ће радити на развоју технологије која је кључ успеха на тржишту. Бројни припадници мањинских група су ипак концентрисани на лоше плаћеним и несигурним пословима. Синдикати могу одиграти кључну улогу по овом питању, не само да би се побољшали услови, већ да би се исправили штетни ефекти раслојавања на тржишту рада, што расистичке организације могу лако искористити.

Свакодневни живот државних служби, невладиних организација и верских заједница пружају прилику за интеркултурни дијалог макар као место где ће се сретати лица различитог порекла. Здравство, омладинске службе и просвета свакодневно ангажују припаднике мањинских заједница. Лица која раде у овим делатностима морају бити стручна за тумачење чињеница где год је то потребно и обучена да учине сусрете различитих култура што продуктивнијим. На пример, у здравству мајчинство и ментално здравље могу бити посебно осетљива питања. Избор припадника мањинских група различитог етничког, верског, културног и језичког порекла за рад у државним службама може допринети шароликости интеркултурних знања чиме се олакшава рад са различитим корисницима тих служби уз достојанство и узајамно поштовање. Систем збратимљених градова представља изузетну прилику за промовисање стручности у овој области.

4.5 Interkulturni dijalog u međunarodnim odnosima

Posvećenost Evrope ostvarivanju multilateralizma koji je zasnovan na međunarodnom pravu i širenju ljudskih prava, demokratije i vladavine prava treba da podstaknu interkulturni dijalog i na međunarodnom nivou. Primenjivanje ovih načela na interkulturni dijalog na međunarodnom nivou jeste važan zadatak u cilju građenja uzajamnog razumevanja. Konsenzus koji postoji u Evropi po ovom pitanju oličen je u zaključcima sa Trećeg samita Saveta Evrope (održanom u Varšavi 2005. godine) i dodatno razrađen u kasnije sastavljenim dokumentima.

Trenutna geopolitička situacija ponekad se opisuje kao zbir civilizacija koje nemaju razumevanje jedna za druga i koje se takmiče da na uštrb drugih postignu ekonomsku i političku dobit. Ideja interkulturnog dijaloga pomaže u prevazilaženju uvreženih mišljenja i stereotipa koji nastaju u jednom ovakvom pogledu na svet, jer ona naglašava da u globalnom društvu koje karakterišu migracije, sve veća samostalnost i lak pristup svetskim medijima sredstvima komunikacije poput Interneta, kulturni identiteti su složeni, prožimaju se i sadrže elemente raznoraznog porekla. Vođenje međunarodnih odnosa u duhu interkulturnog dijaloga uspešno odgovara na pitanja nastala u ovim okolnostima. Interkulturnim dijalogom može se sprečiti nastajanje sukoba ili se mogu naći rešenja za postojeće sukobe i podržati pomirenje i građenje društvenog poverenja.

Savet Evrope uvek je otvoren za saradnju sa susednim regionima i ostatkom sveta. Organizacija koja je iskreno posvećena osiguranju saradnje i zajedničkog delovanja sa ostalim međunarodnim institucijama, naročito na nivou Evrope, ima zadatak da pospeši međunarodni dijalog na međunarodnom nivou. U međunarodnom delovanju, posebno na evropskoj sceni, ona je važan činilac interkulturnog dijaloga. Njena „dodata vrednost“ koju stavlja na raspolaganje drugim međunarodnim institucijama, državama članicama, građanskom društvu i svim zainteresovanim licima, sastoji se pre svega u velikoj stručnosti za primenu standarda i mehanizama monitoringa u oblasti ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Savet Evrope takođe svojom stručnošću odgovara na izazove koje nameće kulturna raznolikost u socijalnoj, obrazovnoj, zdravstvenoj i kulturnoj sferi. Organizacija neprestano nudi svoju pomoć kroz svoju strukturu najvažnijim zainteresovanim licima kao što su poslanici nacionalnog parlamenta, lokalne i regionalne vlasti i organizacije građanskog društva u 47 država članica. Najzad, ona putem institucija kao što su Evropski centar za globalnu nezavisnost

и солидарност (Центар север-југ из Лисабона), Европски центар за модерне језике (у Грацу), два Европска омладинска центра (у Стразбуру и Будимпешти) може много да допринесе остваривању сарадње са Европским истраживачким центром за образовање у областима демократског грађанства и интеркултуре (у Ослу) и са Европским центром за културу у Делфима.

Савет Европе признаје значај иницијатива које покрећу други међународни актери, као и вредности које се остварују кроз партнерство са институцијама као што су Европска унија, ОЕБС и Унеско, али и Организацијом за образовање, културу и науку арапске лиге (Алеско) и Европско-медитеранском фондацијом Ане Линд за дијалог између култура. Савет Европе помаже рад „Савеза цивилизација“ који је покренуо Генерални секретар Уједињених нација и који финансирају Шпанија и Турска, а разматра потписивање Меморандума о разумевању са „Савезом“ како би се ојачале везе и сарадња.²⁴ Такође тражи начине да промовише интеркултурни дијалог унутар правних тековина Савета Европе у областима људских права, демократије и владавине права током размене са другим актерима као што су Исламска организација за образовање, науку и културу (Исеско) и Истраживачки центар за историју, уметност и културу ислама (ИРЦИЦА).

Организација попут Савета Европе може да искористи сродност и канале за сарадњу неких својих држава чланица према одређеним деловима света. Везе које превазилазе границе а које Савет Европе традиционално подржава имају важану интеркултурну димензију.

Међународни актери који нису државе, већ невладине организације, фондације или верске заједнице играју значајну улогу у транснационалном интеркултурног дијалогу, јер могу да допринесу новинама у овој области. Ове организације већ дуже време раде на изазовима културне разноликости у својим областима интересовања. Они стварају мреже и везе између заједница које међу-државни односи не могу лако да постигну.

И појединци имају велику улогу у овом питању. Они који су навикли да живе и раде у интеркултурном контексту, нарочито они поре-

24 15.01.2008. Генерални секретар Савета Европе и Високи представник УН-а за Савез цивилизација потписали су Писмо о намерама које се односи на будућу сарадњу и састављање Меморандума о разумевању.

klom iz migrantskih zajednica, mogu ostvariti višestruke veze koje prevazilaze državne granice. Oni mogu podsticati razvoj, inovacije i prečišćavati ideje. Oni slikovito oličavaju složenost i kontekstualni karakter identiteta i mogu biti pioniri interkulturalnog dijaloga.

5. Preporuke i politička orijentacija za buduće delovanje: zajednička odgovornost ključnih aktera

Jačanje interkulturalnog dijaloga u cilju širenja zajedničkih vrednosti poštovanja ljudskih prava, demokratije i vladavine prava čime se neguje ujedinjena Evropa jeste zajednička odgovornost svih zainteresovanih lica. Aktivno učešće svih u pet političkih oblasti navedenih u prethodnom poglavlju svima će omogućiti da imaju koristi od našeg bogatog kulturalnog nasleđa i savremenog okruženja. Utemeljen na ideji kulturalne raznolikosti i interkulturalnog dijaloga, kao i na svom dugogodišnjem iskustvu, Savet Evrope je formulisao sledeće opšte preporuke i smernice i osmislio političku orijentaciju za buduće delovanje.

5.1. Demokratsko upravljanje kulturalnom raznolikošću

Kako bi se kulturalna raznolikost ubrzano razvijala, potrebno je razviti demokratsko upravljanje na svakom nivou. U tom smislu možemo dati opštu orijentaciju koja je pre svega namenjena kreatorima politike na nacionalnom nivou i drugim državnim organima.

Za interkulturalni dijalog potrebna je neutralna institucija i pravni okvir na nacionalnom i lokalnom nivou koja će garantovati ostvarenje standarda Saveta Evrope za ljudska prava i raditi po načelima demokratije i vladavine prava. Naročito je važno da postoji jasno zakonodavstvo i mere protiv diskriminacije svake vrste – polne, rasne, jezičke, zbog boje kože, verske, političke ili zbog drugačijeg mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porekla, veza sa određenom nacionalnom manjinom, poseda, rođenja ili nekog drugog razloga kao što je, između ostalog, seksualna opredeljenost kako je navedeno u primeni prava od strane Suda,²⁵ zbog starosnog doba ili fizičke ili mentalne nesposobnosti kako je navedeno u obrazloženju Protokola br. 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima.²⁶

25 Pogledati presude Smith and Grady v. United Kingdom – 29/09/1999 §90; S.L. v. Austria – 09/01/2003 § 37; Karner v. Austria – 24/07/2003 § 37.

26 Pogledati Obrazloženje protokola br. 12 Evropske konvencije o ljudskim pravima, § 20.

ЕЦРИ је дао смернице за креирање националног законодавства којим ће се борити против расизма и расне дискриминације.²⁷ Однос религије и државе треба организовати на начин да се обезбеди да свако има једнака права и одговорности без обзира на мишљење, савест и веру коју заговара како би се и у пракси неговала слобода савести и вероисповести.

Треба обезбедити унутрашњу кохерентност и уклонити потенцијалне ризике бројних мера којима се промовише интеркултурни дијалог. Један од начина јесте да се усвоји „удружени“ приступ којим се превазилазе ограничења конвенционалних одељења и сектора и афирмише комитет састављен од представника свих одељења и сектора, или чак посебно министарство за интеграције или одељење у кабинету Председника владе. Израда и примена „Националног акционог плана“ који се заснива на међународним стандардима за људска права укључујући и оне које заговара Савет Европе, као и разрада препорука из „Беле књиге“ могу врло успешно допринети стварању визије једног интегрисаног друштва које будно чува разноликост својих припадника и поставља циљеве који се лако могу превести у програме и који подлежу надзору јавности. Савет Европе спреман је да помогне стварање оваквих националних акционих планова и да пружи оцену њихове имплементације. Политичко вођство на највишем нивоу од суштинске су важности за успех ових планова. Грађанско друштво које обухвата и мањине и емигрантске заједнице игра важну улогу. Како би се ширила интеграција, могу се основати саветодавни органи у чији рад ће бити укључени представници бројних заинтересованих партнера. Национални акциони планови треба да укључе и новије имигранте и старе мањинске групације.

Савет Европе може да покрене у будућности иницијативу која би укључила и истраживање и конференције за откривање шире концепције интеркултурног приступа управљању културном разноликошћу у ком би међукултурни дијалог био важна компонента. Овај посао би нарочито могао да се бави истраживањем везе и синергије између интеркултурног приступа управљању разноликошћу и политике интеграције. После овога могао би да уследи низ активности широм подручја у надлежности Савета Европе којима

27 ЕЦРИ Општа политичка препорука бр. 7 о националном законодавству за борбу против расизма и расне дискриминације, 2002.

bi se promovisala ideja interkulturnog pristupa upravljanju kulturnom raznolikošću uključujući i integraciju.

Javne vlasti treba da budu pažljive prema očekivanjima kulturno raznolikog stanovništva i da osiguraju da rad državnih službi poštuje zakonite zahteve i odgovora željama svih grupacija u društvu. Ovaj zahtev proizilazi iz načela ne-diskriminacije i jednakost i posebno je važan za rad policije, omladinskih službi, zdravstva, prosvete, kulture, zaštite istorijskih spomenika, službi za smeštaj, socijalno staranje, pravosudnih organa i tržišta rada. Važno je da u sastavljanju pravilnika za svakodnevni rad ovih službi i odlučivanju o dodeli sredstava učestvuju predstavnici lica koja pripadaju manjinskim ili socijalno zanemarenim grupacijama, kao i u odabiru radne snage iz ovih grupacija koja će biti zaposlena u ovim službama.

Svaka javna rasprava mora se voditi u duhu uvažavanja kulturne raznolikosti. Javno izražavanje rasizma, ksenofobije i bilo kog drugog oblika netrpeljivosti²⁸ mora se osuditi i ne sme se tolerisati, u skladu sa onim što je navedeno u odgovarajućim odredbama Evropske konvencije o ljudskim pravima, bez obzira na to da li ona dolazi od nosilaca javnih funkcija ili građanskog društva. Svaki oblik žigosanja lica koja pripadaju manjinskim i socijalno zanemarenim grupacijama u javnom govoru mora se zabraniti. Mediji mogu pozitivno uticati na borbu protiv netrpeljivosti naročito ako neguju kulturu razumevanja između pripadnicima različitih etničkih, kulturnih, jezičkih i verskih zajednica. Profesionalci koji rade u medijima treba da se bave problemom netrpeljivosti u sve većem multikulturnom i multietničkom okruženju država članica i merama kojima se sprovodi tolerancija, uzajamno razumevanje i uvažavanje.

28 Treći samit Saveta Evrope održan 2005. god. oštro je osudio „sve oblike netrpeljivosti i diskriminacije, naročito polnu, rasnu i versku, uključujući i antisemitizam i islamofobiju“. Komitet ministara takođe često ističe da se oseća velika diskriminacija prema Romima i ostalim migrantskim narodima u svim oblastima života. Osim toga, ECRI preporučuje da se zakonom mora kazniti „javno poricanje, obesmišljavanje, opravdavanje ili gledanje kroz prste, u cilju širenja rasizma, zločina genocida, zločina protiv čovečnosti i ratnih zločina“ kad su počinjeni s predumišljajem (Opšte političke preporuke br. 7 za nacionalno zakonodavstvo za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije, 2002). ECRI dalje podvlači da postoji potreba da se bori protiv predrasude koja postoji prema muslimanskim zajednicama i da je potrebno uvesti odgovarajuće kazne za slučajeve verske diskriminacije (Opšte političke preporuke br. 5 o borbi protiv netrpeljivosti i diskriminacije protiv muslimana). 29 Deklaracija o upotrebi rasističkih, antisemitskih i ksenofobičnih elemenata u političkom diskursu, iz marta 2005. godine.

Државе треба да имају чврсто законодавство да осуде „говор мржње“ и расизам, ксенофобију, хомофобију, антисемитизам, исламофобију и антиромски говор и слично изражавање које рађа мржњу и насиље. Радници у кривичној области правосуђа треба да буду добро обучени да примењују ову законску регулативу и да је подржавају. Треба да постоје и независна национална тела и слични органи која се боре против дискриминације и који ће пажљиво посматрати успешно спровођење ове регулативе, организовати одговарајућу обуку и подржати жртве расистичког изражавања.

Посебну одговорност носе политички лидери. Њихови ставови утичу на формирање јавног мишљења о интеркултурним питањима и могу, ако је потребно, да ублаже или заоштре тензије. ЕЦПРИ анализира овакве опасности и њихово оличење у пракси и формулисао је низ практичних мера којима се бори против расистичког, антисемитског и ксенофобичног политичког дискурса.²⁹ Општинска власт такође може много да уради промовишући цивилно грађанство да обезбеди мир у заједници. ЕЦПРИ препоручује да се оним политичким партијама које промовишу расизам, а нарочито „говор мржње“, забрани финансирање из буџета.

Јавне власти се подстичу да, кад год је то потребно, предузму одговарајуће позитивне кораке како би пружиле подршку лицима која потичу из социјално занемарених или угњетаваних групација да лакше дођу до радних места која носе одређену одговорност у професионалном животу, у удружењима, политичкој, локалној и регионалној власти, а узимајући у обзир њихова стручна знања. Све државе чланице треба да препознају важност идеје да, у одређеним околностима, треба применити одговарајуће мере како би се успешно и свеобухватно промовисала једнакост између лица која припадају националним мањинама и лица која припадају већинском становништву, уз јасно наведен услов да такве мере не смеју да буду третиране као дискриминишуће. Конкретне околности у којима се налазе припадници националних мањина морају се узети у обзир током примене ових мера.³⁰

29 Декларација о употреби расистичких, антисемитских и ксе-нофобичних елемената у политичком дискурсу, из марта 2005. године.

30 Чланови 4, 2 и 3 Оквирна конвенција за заштиту националних мањина.

Savet Evrope čini sve kako bi svoje pravne standarde i smernice širio na jedan nov način koji bi bio privlačan ciljnim grupama kao što su državne vlasti, lica koja odlučuju, vođe organizacija građanskog društva, mediji i omladina. Između ostalog, u velikom tiražu deli se materijal o poštovanju ljudskih prava u jednom kulturno raznolikom društvu, kao i priručnici o „govoru mržnje“ i nošenju verskih simbola na javnim mestima, u svetlu smernica navedenih u Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima.

Olakšava pristup pravnoj praksi Evropskog suda za ljudska prava u predmetima koji se tiču interkulturnog dijaloga

Savet Evrope će objaviti detaljnu analizu presuda i odluka Evropskog suda za ljudska prava koje se odnose na primenu odredaba Konvencije na pitanja u vezi sa interkulturnim dijalogom

Upravni komitet za ljudska prava obraća pažnju na niz pitanja koja se tiču ljudskih prava u kulturno raznolikom društvu, što može dovesti do usvajanja teksta načela Saveta Evrope. On će takođe pratiti napredak u oblasti kulturnih prava.

Uopšte govoreći, potrebno je voditi više dijaloga o interkulturnom dijalogu ako se želi da Savet Evrope ispuni svoju ulogu onako kako je navedeno u ovom dokumentu. Program aktivnosti koji je sačinio Savet Evrope nudi brojne mogućnosti za održiv i intenzivan dijalog. Primere su već dale ministarske konferencije, parlamentarne rasprave, seminari i obuke sa omladinskim organizacijama i stručni seminari kao što su održani „Interkulturni forumi“ u organizaciji Saveta Evrope³¹ koji su pružili dublji uvid u stvari i našli se u „Beloj knjizi“. Naći će se način da se slični interkulturni forumi organizuju i u budućnosti.

31 Članovi 4, 2 i 3 Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina.

Савет Европе представља стални форум за интеркултурни дијалог

У свом програму активности Савет Европе непрекидно пружа подршку расправи која се води о интеркултурном дијалогу између држава чланица, грађанског друштва и других заинтересованих лица својом стручношћу у области људских права, демократије и владавине права, чиме се припремају активности на међународном, националном и локалном нивоу

Још један пример јесте планирана конференција на којој ће се наћи стручњаци из државних тела и заинтересоване стране из цивилног друштва, као што су новинари и представници верских заједница. Циљ је да се анализирају нека од тежих питања људских права која се јављају у културно разноликим друштвима, а односе се пре свега на слободу говора и религију.

Нова кампања против дискриминације која се води под геслом омладинске кампање „Сви различити - сви једнаки“ али за већу циљну групу бави се свим облицима дискриминације и расизма, а нарочито антисемитизмом, исламофобијом и понашањем усмереним против Рома.

Кампања против дискриминације широм Европе

Савет Европе заједно са радницима у области медија и институцијама које се баве образовањем за рад у медијима започео је 2008. године кампању против дискриминације у којој кључну улогу имају медији у мултикултуралној Европи

У области културне политике Савет Европе ће развити системе за ширење информација о културној политици, стандардима и представити у документима примере добре праксе како би подржао културну политику која олакшава приступ и учествовање свих. „Компедијум културних политика“ ће се редовно ажурирати и обогаћивати.³²

³² „Kompedijum“ ima konkretne odrednice za politiku kulturne raznolikosti i interkulturnog dijaloga i prilikom detaljno daje primere sa celog prostora Evrope koji mogu postati parametri i inovativni elementi i za državne i nevladine aktere. Pogledati: www.culturalpolicies.net

Savet Evrope će u saradnji sa drugim evropskim i međunarodnim institucijama sakupljati i analizirati podatke čime će informacije o interkulturalnom dijalogu postati dostupne svim državama članicama.

5.2 Demokratsko građanstvo i učestvovanje

Javne vlasti i sve društvene snage ohrabruju se da naprave potreban okvir za dijalog putem obrazovnih inicijativa i praktičnog anagažovanja i manjina i većine. Demokratija zavisi od aktivnog učestvovanja pojedinca u pitanjima od javnog značaja. Isključivanje bilo koga iz života zajednice ne može se opravdati, jer predstavlja ozbiljnu prepreku interkulturalnom dijalogu.

Održivi oblici dijaloga mogu da naprave veliku promenu, npr. razgovor između savetodavnih tela koja predstavljaju strance sa dozvolom boravka i državnih organa i „lokalnih odbora za integraciju“ kao što to zagovara Kongres lokalnih i regionalnih vlasti.³³

Za primenu ljudskih prava ne smeju da postoje nikakva neprimerena ograničenja, što se odnosi i na građane bez dozvole boravka. Uzimajući u obzir univerzalni karakter ljudskih prava čiji su sastavni deo prava manjina, između ostalih kulturna, jezička i pravo na učestvovanje, od ogromne je važnosti da se osigura da svi podjednako uživaju u svojim pravima. Ovim pitanjem se najviše bavi Venecijanska komisija.³⁴

Javne vlasti treba da ohrabre aktivno učestvovanje svih lica sa dozvolom boravka u javnom životu na lokalnom nivou opštine u kojoj žive, što se odnosi na pravo da glasaju na lokalnim i regionalnim izborima u skladu sa načelima Konvencije o učestvovanju stranaca u javnom životu na lokalnom nivou. Ako je demokratsko građanstvo ograničeno statusom državljanina, javne vlasti treba da pronađu način da se dobije pravni okvir da građanstvo bude obuhvaćeno Evropskom konvencijom o državljanstvu.

Javne vlasti treba što više da podržavaju rad organizacija građanskog društva koje promoviše učestvovanje i demokratsko građanstvo, posebno onih koje predstavljaju mlade ili rade sa njima, kao i sa pripadnicima manjina i emigrantskih zajednica.

³³ Kongres lokalnih i regionalnih vlasti, Priručnik za savetodavna tela na lokalnom nivou za strane državljanke sa dozvolom boravka (Strazbur, CLRAE, 2003).

³⁴ Izveštaj o pravima stanovnika bez prava boravka i manjina Evropske komisije za primenu demokratije putem prava (Venecijanska komisija), CDL-AD (2007)001, ad §144.

Демократско грађанство и учествовање често се врше кроз организације грађанског друштва. Зато се њима мора омогућити да играју важну улогу у културно разноликим друштвима, било као неко ко задовољава потребе лица која припадају посебним групацијама или као средство друштвене интеграције и кохезије. У арени за вођење интеркултурног дијалога, представници одређених мањинских групација и интеркултурна удружења јесу кључни саговорници.

Таква удружења треба да буду активно укључена у задатке као што су састављање националног плана интегрисања, осмишљавање и спровођење програма и пројеката, као и њихова каснија евалуација. Учествовање појединаца који потичу из мањинских групација у активностима организација грађанског друштва мора се систематски охрабривати.

Локална власт се подстиче у стварању иницијатива које јачају грађанско учествовање и културу демократског учествовања. Добра пракса у овом случају јесте интегрисање на нивоу општине или веће „странаца“ које нуди механизам за укључивање лица која припадају мањинама и за разговоре имиграната са локалним политичким лидерима. Конгрес локалних и регионалних власти обезбедио је детаљне смернице за ову област.

Савет Европе посвећен је јачању демократског грађанства и учествовања изградом бројних програма, од којих и програма „Интеркултурних градова“ за изградњу капацитета и развој политике у овој области. Учествовање градова иде у циљу стварања ресурса интеркултурних стратегија за управљање разноликошћу.

Промовисање „интеркултурних градова“

Савет Европе покренуо је 2008. године програм који помаже градовима да се побољшају као места интеркултурног дијалога, путем колегијале анализе и размене добре праксе у областима управљања, медија, медијације и културне политике.

Овај програм се реализује у сарадњи са низом међудржавних тела и невладиних партнера.

Kulturna raznolikost u urbanim sredinama biće prioritetna tema u budućnosti. Prosperitetni gradovi u budućnosti biće oni koji su interkulturalni. Oni će biti sposobni da upravljaju kulturnom raznolikšću i istražuju njen potencijal, da podstiču kreativnost i inovacije i na ovaj način ostvaruju ekonomski prosperitet, koheziju zajednice i bolji kvalitet života.

5.3 Usvajanje i predavanje interkulturalnih znanja

Usvajanje i predavanje interkulturalnih vrednosti neophodno je za demokratsku kulturu i socijalnu koheziju. Kvalitetno obrazovanje za sve, koje podrazumeva inkluziju, promoviše aktivno učestvovanje i građansku posvećenost i sprečava neobrazovanost. Ovakav pristup može se prevesti u niz osnovnih preporuka i smernica za državne organe i institucije formalnog obrazovanja, ali i za civilno društvo, uključujući manjinske i omladinske organizacije, kao i za medije, socijalne i kulturne partnere i verske zajednice koje se bave neformalnim i nezvaničnim obrazovanjem.

Javne vlasti, organizacije građanskog društva i ostali obrazovni radnici treba da rade na unapređenju interkulturalnog dijaloga i inkluzivnom obrazovanju kao ključnom elementu na svim nivoima. **Interkulturalna znanja treba da budu deo obrazovanja o građanstvu i ljudskim pravima. Nadležni državni organi i obrazovne institucije treba u potpunosti da iskoriste deskriptore ključnih znanja za veštinu interkulturalne komunikacije tokom izrade nastavnih planova i studijskih programa na svim nivoima obrazovanja, između ostalog u programima za metodiku nastave i obrazovanje odraslih.** Potrebno je napraviti i dopunski materijal koji će studentima omogućiti da samostalno primenjuju svoje veštine, da kritički razmišljaju i odgovaraju, ali i stvaraju stavove prema iskustvima drugih kultura. Svim studentima treba dati priliku da razviju svoju višejezičku sposobnost. Interkulturalno usvajanje i praktična znanja treba uvesti u sam početak obuke nastavnika. Razmena đaka između škola i u porodicama treba da bude neizostavna osobina nastavnog programa srednjih škola.

Obrazovanje u oblasti ljudskih prava, usvajanje aktivnog građanstva i interkulturalni dijalog mogu imati velike koristi od bogatog pratećeg materijala, uključujući i „Kompas“ i „Kompasito“, dva priručnika Saveta Evrope o obrazovanju u oblasti ljudskih prava za rad sa mladima i decom.

Образовне институције и сва друга заинтересоване стране ангажована у наставним активностима позивају се да осигурају да усвајање и предавање историје прати препоруке Комитета министара о предавању историје и да средиште учења не буде само историја сопствене земље, већ да обухвати историју других земаља и култура, као и како су други гледали наше друштво (више перспектива), а да се истовремено заговарају фундаменталне вредности Савета Европе и укључи димензија образовања из области људских права.³⁵

Познавање прошлости има суштинску важност за разумевање друштва какво је данас и за спречавање понављања трагичних историјских догађаја. У овом смислу, надлежни државни органи и образовне институције подстичу се да одреде и сваке године прославе „Дан сећања на холокауст и спречавања злочина против човечности“ на дан који је битан у историји те земље. Такав догађај може бити наставак пројекта Савета Европе о „Предавању сећања – образовање у области спречавања злочина против човечности“ који је осмишљен како би се ђацима помогло да сазнају и разумеју догађаје који представљају црну страницу у европској и светској историји и да науче да је Шоах први намеран покушај да се један народ уништи на глобалном нивоу, као да се подигне свест свих о геноциду и злочинима против човечности који су обележили XX век, да се ђаци образују како се спречавају злочини против човечности, да се негује разумевање, толеранција и пријатељство међу народима, етничким групацијама и верским заједницама, а у духу основних начела Савета Европе.

35 Препорука (2001)15 Комитета министара државама чланицама за предавање историје ХХИ веку у Европи наглашава, између осталог, да „Предавање историје не сме бити инструмент идеолошке манипулације, нити пропаганде, нити се сме користити за ширење нетрпељивости и крајњих националистичких, ксенофобичних, расистичких и антисемитских идеја. Историјско истраживање и историја која се учи у школама нису ни на који начин и с било каквом намером у складу са фундаменталним вредностима и правилницима Савета Европе ако омогућавају или промовишу злоупотребу историје на следеће начине:

- кривотворењем или стварањем лажних доказа, диригованих статистичких података, лажним сликама и сл.
- усредсређивањем на један елемент како би се оправдао или сакрио други
- прилагођавањем прошлости пропагандним сврхама
- крајње националистичким тумачењем прошлости које ствара дихотомију „ми“ и „они“
- злоупотребом историјских записа
- порицањем историјских чињеница
- брисањем историјских чињеница.“ (Додатак, Одељак 2 о „злоупотреби историје“).

Od nadležnih državnih organa traži se i da uzmu u obzir delovanje propisa i načela kao što su neophodni uslovi za dobijanje vize ili posla i dozvola boravka akademskim radnicima, studentima, umetnicima i izvođačima za obrazovnu i kulturnu razmenu. Prilagođeni propisi i mere u ovoj oblasti mogu u velikoj meri podržati interkulturalni dijalog.

Sam Savet Evrope iskreno je posvećen ostvarivanju prenošenja interkulturalnih znanja kroz obrazovni sistem. Kada je u pitanju formalno obrazovanje, Savet Evrope će sačiniti referentni okvir u kom će biti navedena sva znanja neophodna za interkulturalnu komunikaciju i interkulturalnu pismenost, a objaviće i „Vodič za dobru praksu“ na svim nivoima. Organizacija će raditi na tome da demokratska kultura i interkulturalni dijalog postanu važna komponenta evropskog visokog obrazovanja posle 2010. godine. Evropski istraživački centar za obrazovanje u oblastima demokratskog građanstva i interkulturalnog obrazovanja koji se nalazi u Oslu usredsrediće se na prenošenje interkulturalnih znanja obrazovnim radnicima.

Savet Evrope želi da ostane referentna institucija za predavanje i usvajanje interkulturalnih znanja i nastaviće da daje značaj ovim temama

U saradnji sa nadležnim državnim organima, obrazovnim radnicima i stručnjacima, Savet Evrope će nastaviti svoj istraživački rad na definisanju, usavršavanju, širenju i prenošenju interkulturalnih znanja i pokrenuće odgovarajuće inicijative u polju jezičke politike.

Savet Evrope će nastaviti da razvija instrumente za jačanje interkulturalnog dijaloga kroz osmišljavanje metoda za predavanje istorije koji se zasnivaju na nepristrasnosti, kritičkoj analizi i gledanju na nešto iz više perspektiva, uzajamnom poštovanju, toleranciji i suštinskim vrednostima Saveta Evrope. On će podržati svaki napor u obrazovnoj sferi kako bi sprečio ponavljanje ili poricanje holokausta, genocida i drugih zločina protiv čovečnosti, etničkih čišćenja i grubog kršenja ljudskih prava i fundamentalnih vrednosti kojima je Savet Evrope naročito posvećen. Savet Evrope će, osim toga, nastaviti rad na projektu „Predavanje sećanja – obrazovanje za sprečavanje zločina protiv čovečnosti“ i razmotriti njegov produžetak.

Што се тиче језичке политике за интеркултурни дијалог, Савет Европе ће помоћи и дати препоруке надлежним органима да преиспитају образовну политику за све језике који се уче у образовном систему. Такође ће сачинити списак смерница и средстава саветодавног карактера за описивање заједничких европских стандарда за усвајање језичких знања.

Предузеће се иницијативе и у области предавања уметности и предавања религијских и филозофских чињеница, као део програма за промовисање интеркултурног образовања и дијалога тако што ће се саставити заједнички референтни оквир за управљање културно разноликим одељењима и подржаће се интегрисање интеркултурног образовања у образовне програме.

У неформалном и незваничном образовању, Савет Европе ће наставити са својим напорима да подржи активности организација грађанског друштва, нарочито омладинских организација, које су усмерене ка позитивном и креативном реаговању на културну разноликост. Биће проширени курсеви за обуку едукатора за образовне активности у областима европског грађанства и људских права које се споводе у оквиру „Омладинског партнерства“ са Европском комисијом. Биће понуђене и нове прилике за стицање интеркултурних знања посебно организацијама цивилног друштва, верским заједницама и новинарима. Савет Европе ће наставити рад на описмењавању медија.

Ове активности пратиће и иницијативе у областима културне политике и политике историјског наслеђа које имају за циљ да прошире интеркултурно разумевање и омогуће бољи приступ културном наслеђу које има велику улогу у интеркултурном дијалогу. У овом смислу, акценат се ставља на знање и поштовање културног наслеђа других кроз одговарајуће програме, као извор разноликости и културног богатства.

5.4 Простор за интеркултурни дијалог

Стварање простора за интеркултурни дијалог јесте заједнички задатак за све. Без прикладног, доступног и привлачног простора, не може се одвијати интеркултурни дијалог, а камоли напредовати. И у овом смислу, Савет Европе може да пружи низ препорука.

Јавне власти и сви друштвени актери позвани су да развијају

interkulturalni dijalog u svakodnevnom životnom prostoru i u okviru poštovanja fundamentalnih ljudskih sloboda. Postoji neograničen broj mogućnosti za stvaranje takvog prostora.

Tekući projekat „Slika o „drugom“ u okviru predavanja istorije“ biće nastavljen i unapređen

Savet Evrope nastaviće sa projektom i razmotriće proširenje delokruga projekta, naročito putem saradnje sa Uneskom, Aleskom i Istraživačkim centrom za istoriju, umetnost i kulturu islama (IRCICA).

Javne vlasti zadužene su za organizovanje građanskog života i urbanog prostora na takav način da se prilike za dijalog zasni-vaju na slobodi izražavanja i široko shvećenih načela demokratije. Fizički prostor i izgrađeno okruženje čine strateški element društvenog života. Posebnu pažnju treba obratiti projektovanju i održavanju javnog prostora poput parkova, gradskih trgova, aerodroma i železničkih stanica. Gradske arhitekture treba ohrabriti u stvaranju „otvorenih gradova“ u kojima ima dovoljno javnih površina za međusobne susrete. Takve površine, koje treba da budu izgrađane u duhu širokog pogleda na svet, planirane za razne svrhe, mogu pomoći da se kod građana stvori zajednički osećaj pripadanja mestu i posvećenost interkulturalnosti.

Organizacije građanskog društva, uključujući i verske zajednice, pozivaju se da učestvuju u stvaranju organizacionog okvira za interkulturalne i interreligijske susrete. Privatni sektor i društveni partneri takođe treba da osiguraju da kulturna raznolikost zaposlenih lica ne stvara konflikte, već da obezbedi kreativnu sinergiju i međusobno dopunjavanje.

Odgovorno novinarstvo koje po etičkom kodeksu uz unapređenu medijsku industriju obavljaju novinari koji su prošli obuku o kulturnim pitanjima može da bude forum za interkulturalni dijalog. Kako bi odražavale raznolik sastav društva i u svojoj unutrašnjoj strukturi, medijske organizacije treba da uvedu volontere u posao i obezbede im prateću obuku kako bi angažovali pripadnike zanemarenih grupacija ili manjina koje nemaju svoju predstavnike na svim nivoima proizvodnje i upravljanja, uz uvažavanje njihovih stručnih znanja.

Савет Европе сматра да је ово важан начин за остварење слободе изражавања који није обавеза само јавних емитера. Сви медији треба да преиспитају начине на које промовишу глас мањина, интеркултурни дијалог и узајамно уважавање.

Јавне власти и невладини актери подстичу се да промовишу културу, уметност и баштину чиме се ствара важан простор за дијалог. Културна баштина, „класичне“ културне активности, „културни путеви“, савремене уметничке форме, популарна и улична култура, култура коју преносе медији и Интернет саме по себи прелазе границе и повезују културе. Уметност и култура стварају ванинституционални простор за изражавање, на нивоу појединца, и могу имати улогу медијатора. Све заинтересоване стране треба да подстичу што веће учествовање у културним и уметничким активностима. Културне активности могу играти кључну улогу у трансформисању једне територије у заједнички јавни простор.

Током „Размене о верској димензији интеркултурног дијалога из 2008. године“ која је организована 8. априла на експерименталном нивоу, Савет Европе је пружио представницима верских заједница и другим актерима цивилног друштва, као и присутним стручњацима, прилику за детаљну дискусију о начелима образовне политике за предавање религијских и филозофских чињеница, као и о практичним саветима за организовање такве наставе. Размена је помогла да се дође до приступа и идеја које учесници могу применити у својим делатностима, као и до низа препорука за циљане активности Савета Европе. О неком будућем наставку активности „Размене из 2008. године“ биће расправљано током оцене практичних активности из 2008. године.

Медијска награда Савета Европе за промовисање интеркултурног дијалога

Савет Европе намерава да уведе годишњу награду за медије који дају велики допринос спречавању или решавању конфликта и подстичу разумевање и дијалог. Он такође намерава да покрене електронску информативну мрежу о доприносу медија интеркултурном дијалогу.

Savet Evrope će nastaviti da predvodi inicijative koje se odnose na medije. Osim medijske nagrade za doprinos interkulturnom dijalogu, Organizacija, kroz konsultovanje sa drugim međunarodnim institucijama i u saradnji sa odgovarajućim partnerima, namerava da izgradi neformalnu, elektronsku mrežu relevantnih profesionalaca i organizacija koji se bavi pravima, odgovornošću i radnim uslovima novinara u kriznim vremenima.

5.5 Interkulturni dijalog u međunarodnim odnosima

Lokalne i regionalne vlasti treba da razmotre anagažovanje u drugim delovima Evrope u saradnji sa partnerskim institucijama. Rad na ovom nivou je odličan pokazatelj dobrosusedskih odnosa između država i stoga predstavlja odličan okvir za razvoj interkulturnih odnosa. Lokalne i regionalne vlasti mogu redovno organizovati konsultacije u okviru institucija sa zajednicama vlastima susednih država za pitanja od opšteg interesa kako bi zajednički došli do rešenja i definisali pravne i praktične prepreke za međudržavnu i interteritorijalnu saradnju i kako bi učinili sve da ih prevaziđu. Oni mogu da pokrenu obuku, na primer jezičke kurseve, za one pojedince koji na lokalnom nivou učestvuju u takvoj saradnji.

Organizacije građanskog društva i obrazovni radnici mogu da doprinesu interkulturnom dijalogu u Evropi i na međunarodnoj sceni, na primer učestvovanjem u evropskim nevladinim strukturama, partnerstvima sa stranim organizacijama i sistemu razmene, posebno za mlade. Međunarodne institucije poput Saveta Evrope imaju obavezu da podrže građansko društvo i obrazovne radnike u ovom zadatku.

Медији треба да осмисле начине за заједничко деловање и заједничку продукцију, на регионалном, националном и европском нивоу, програмског материјала који доказује своју вредност на тај начин што мобилише јавно мњење да реагује против нетрпељивости и да побољшава односе између заједница.

Savet Evrope će promovisati i proširiti saradnju sa organizacijama koje su aktivne u interkulturnom dijalogu, poput Uneska i inicijative „Savez civilizacija“, OEBS-a, EU i Evropsko-mediteranskom fondacijom Ane Lind za dijalog između kultura, kao i drugih regionalnih organizacija kao što je Liga arapskih država i njen obrazovni, kulturni i naučni ogranak

Алеско који представља један регион који је у многоме повезан са Европом, а који има особену културну традицију. Савет Европе ће осим тога промовисати интеркултурни дијалог према својим стандардима и вредностима када је у питању сарадња на конкретним пројектима са институцијама као што су Исламска образовна, научна и културна организација (Исесцо) и Истраживачки центар за историју, уметност и културу ислама (ИРЦИЦА). Усредсређеност на регион на овом пројекту представљаће сарадњу између Европе и суседних региона, посебно јужне обале Медитерана, Блиског истока и Средње Азије.

Проширење и оснаживање „Фаро отворене платформе“

Савет Европе ће, у оквиру консултација са Унеском, унапредити потенцијал „Фаро отворене платформе“ за међународну координацију активности интеркултурног дијалога.

У неколико наредних месеци, Савет Европе ће покренути нове иницијативе за подстицање ближе сарадње са овим и новим партнерима. Један од инструмената је „Фаро отворена платформа“ коју је Савет Европе саставио са Унеском 2005. године како би се ширила интеринституционална сарадња путем интеркултурног дијалога.

Остале приоритетне активности у овом контексту обухватају следеће:

- ЕУ је 2008. годину означила као Европску годину интеркултурног дијалога. „Бела књига о интеркултурном дијалогу“ и експериментална „Размена о верској димензији интеркултурног дијалога из 2008. године“ чине два важна доприноса Савета Европе Европској години интеркултурног дијалога.³⁶ Савет Европе даје конкретан допринос програмским активностима и динамичној расправи о дуготрајним политичким перспективама и на друге начине. На пример, Кампањом против дискриминације из 2008. године, пројектом „Интеркултурних градова“, објављивањем примене права Европског суда за људска права у предметима

³⁶ Ове иницијативе такође представљају два конкретна примера имплементације Меморандума о разумевању закљученом између Европске уније и Савета Европе у области интеркултурног дијалога и културне разноликости.

- Savet Evrope ceni doprinos „Centra sever-jug“ i njegovu važnu ulogu da približi ne samo vlade već i parlamentarce, lokalne i regionalne vlasti i građansko društvo. Njegovi programski prioriteti su globalno obrazovanje, omladina, ljudska prava, demokratsko upravljanje i interkulturni dijalog. Centar daje važnu dimenziju međunarodnim naporima koji imaju za cilj promovisanje interkulturnog učenja, razumevanja i političkog dijaloga na jednom kontinentu, ali i između različitih kontinenata.
- „Umetnici za dijalog“ je naslov novog programa koji se odnosi na kulturu i baština čija realizacija kreće od 2008. godine i ima za cilj unapređenje interkulturnog dijaloga između umetnika i kulturnih radnika u Mediteranskom regionu.
- Venecijanska komisija nastavlja saradnju sa ustavnim sudovima i ravnopravnim telima u Africi, Aziji i obe Americi, kao i u arapskim zemljama. Ona daje dobar primer interkulturnog dijaloga zasnovanog na političkom delovanju i principima ustavnog nasleđa.
- Kongres lokalnih i regionalnih vlasti odlučan je da nastavi rad sa partnerima u mediteranskom regionu, posebno u okviru saradnje između Izraela i Palestine i saradnju sa arapskim gradovima na pitanjima kao što su dobro upravljanje na lokalnom nivou i emigracija stanovnika.

6. Put pred nama

„Bela knjiga“ želi da izabere jasan smer za održavanje interkulturnog dijaloga, ali ne može da pruži detaljnu mapu puta. Ona je samo jedan korak na dugačkom putovanju. Njene zaključke i preporuke treba nadgledati i, po potrebi, prilagođavati tokom dijaloga sa zainteresovanim stranama. Ovde navedene smernice i praktična usmerenja treba da prate follow up aktivnosti i evaluacija.

Savet Evrope poziva sve zainteresovane strane da nastave sa onim što često nazivamo „procesom Bele knjige“ a tokom kog je Savet Evrope ostvario kontakt sa brojnim partnerima, počevši od međunarodnih institucija do aktivista na terenu. Svi naši partneri imaju našu podršku da nastave sa davanjem saveta našoj organizaciji o putu koji treba slediti, da predlažu programe i projekte i da nas obaveštavaju o stvarima koje mogu ugroziti interkulturni dijalog.

Interkulturni dijalog je potpora izgradnji jednog novog društvenog i kulturnog modela koji će se primeniti u Evropi koja se ubrzano menja i koji

ће омогућити да сви који живе у културно разноликим друштвима остварују своја људска права и основне слободе. Ово је модел на чијем стварању се још увек ради и дело је много руку. Подразумева велику одговорност јавне власти на свим нивоима, удружења цивилног друштва и свих осталих заинтересованих страна.

Савет Европе представља „Белу књигу“ као допринос међународној дискусији која је врло актуелна у садашњем тренутку. Задатак да живимо заједно усред све веће културне разноликости уз уважавање људских права и основних слобода јесте један од највећих захтева нашег доба, али ће сигурно бити важан и током много наредних година.

У Стразбуру, јуна 2008. године

PRILOG 1

Izabrane konvencije, deklaracije, preporuke i drugi referentni tekstovi Saveta Evrope relevantni za interkulturni dijalog.

Конвенције (датум почетка примене, статус ратификација, потврђивање и потписа почев од априла 2008.)	ратификовало/ приступило	потписане, не ратификоване
Конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950)	47	0
Европска културна конвенција (1954)	49	0
Европска конвенција о правном статусу миграционе радне снаге (1977)	11	4
Нацрт европске конвенције о међуграничној сарадњи између територијалних заједница или влада (1980)	36	2
Европска повеља локалне самоуправе (1985)	43	1
Европска конвенција о прекограничној телевизији (1989)	32	7
Европска повеља о социјалној заштити (ревидирана) (1990)	0	14
Конвенција о учешћу странаца у јавном животу на локалном нивоу (1992)	8	5
Европска повеља о регионалним и мањинским језицима (1992)	23	10
Оквирна конвенција о заштиту националних мањина (1995)	39	4
Европска социјална повеља (1961) и Европска социјална повеља ревидирана (1996)	39	8
Конвенција о признавању квалификација у високом образовању у региону Европе (1997)	47	4
Европска конвенција о националности (1997)	16	11
Европска конвенција о промовисању међунационалног волонтирања на дужи временски период за омладину (2000)	1	8
Конвенција о сајбер криминалу (2001)	22	22
Конвенција Савета Европе о спречавању тероризма (2005)	11	31
Оквирна конвенција Савета Европе о вредностима културног наслеђа за друштво (2005)	3	10

Deklaracije sa samita, ministarskih konferencija i komiteta ministara

- “Deklaracija o netoleranciji – Pretnja demokratiji”, usvojena na Komitetu ministara 14.05.1981.
- “Deklaracija o jednakosti žena i muškaraca”, usvojena na Komitetu ministara 16.11.1988.
- “Deklaracija o multikulturnom društvu i evropskom kulturnom identitetu”, koju su usvojili evropski ministri za kulturu na svojoj VI konferenciji, održanoj u Palermu, u Italiji, aprila 1990. god.
- “Bečka deklaracija”, usvojena na [prvom] samitu predsednika država i vlada u organizaciji Saveta Evrope u Beču oktobra 1993. godine
- “Završna deklaracija” i “Akcioni plan” sa Drugog samita predsednika država i vlada u organizaciji Saveta Evrope održanom u Strazburu novembra 1997. godine
- Rezolucija br. 1 o evropskom jezičkom portfoliju usvojena na 19. sednici Stalne konferencije ministara prosvete u Kristijansandu, u Norveškoj, održanoj 22-24.06.1997. godine
- “Deklaracija iz Budimpešte” (“Za veću Evropu bez linija podeljenosti”), usvojena na Komitetu ministara 7. maja 1999. godine
- Rezolucija br. 2 o evropskom jezičkom portfoliju usvojena na XX sednici Stalne konferencije evropskih ministara prosvete u Krakovu, u Poljskoj, održanoj 15-17.10.2000. godine
- “Deklaracija o kulturnoj raznolikosti” koju je usvojio Komitet ministara 7.12. 2000.
- “Helsinška deklaracija” usvojena na VII konferenciji ministara za oblast migracija, u Helsinkiju, septembra 2002. godine
- “Deklaracija o interkulturnom dijalogu i sprečavanju sukoba” usvojena na Konferenciji Evropskih ministara za kulturu, održanoj u Opatiji, u Hrvatskoj, oktobra 2003. god.
- Rezolucija Res(2003)7 o politici Saveta Evrope za mlade, koju je usvojio Komitet ministara 29.10. 2003. godine
- “Deklaracija o interkulturnom obrazovanju u novom evropskom kontekstu” usvojena na Konferenciji evropskih ministara prosvete održanoj u Atini novembra 2003. godine
- Rezolucija o “Ulozi žena i muškaraca u sprečavanju sukoba, izgradnji mira i demokratskim procesima posle konflikta – iz rodne perspektive” usvojena na V ministarskoj konferenciji o jednakosti žena i muškaraca u Skoplju 22-23.01.2003.
- Revidirana strategija za socijalnu koheziju usvojena na Komitetu ministara 31.03.2004.
- “Vroclavška deklaracija” koju su usvojili evropski ministri za kulturu,

prosvetu, omladinu i sport u Vroclavu, u Poljskoj, decembra 2004. godine.

- “Varšavska deklaracija” i “Akcioni plan” usvojeni na Trećem samitu predsednika država i vlada u Varšavi maja 2005. godine.
- Završna deklaracija koju su usvojili evropski ministri za omladinu o “Ljudskom dostojanstvu i socijalnoj koheziji: omladinska politika kao odgovor nasilju” u Budimpešti septembra 2005. godine
- “Faro deklaracija o strategiji Saveta Evrope za razvoj interkulturnog dijaloga” usvojena na Konferenciji evropskih ministara za kulturu, u Farou, u Portugaliji oktobra 2005. godine
- Deklaracija Komiteta ministara povodom hiljaditog sastanka zamenika ministara, “Jedna Evropa – Naša Evropa” u Beogradu juna 2007. godine
- Završna deklaracija Stalne konferencije Evropskih ministara prosvete o “Izgradnji čovečnije i inkluzivnije Evrope: uloga obrazovne politike” održane u Istanbulu, 4-5.05.2007.
- “Deklaracija iz Valensije” usvojena na Konferenciji ministara za lokalne i regionalne vlade održanoj u Valensiji, u Španiji, oktobra 2007. godine
- Neformalna regionalna konferencija ministara za kulturu o Promovisanju interkulturnog dijaloga i Bele knjige Saveta Evrope” održana u Beogradu novembra 2007. godine.
- “Strategija za inovaciju i dobro upravljanje na lokalnom nivou” usvojena na Komitetu ministara marta 2008. godine

Preporuke Komiteta ministara

- R (81)18 o učešću na opštinskom nivou
- R (82)9 o Evropskom danu škola
- R (82)18 o savremenim jezicima
- R (83)1 o nomadima bez državljanstva i nomadima neutvrđene nacionalnosti
- R (84)7 o održavanju kulturnih veza migranata sa državama odakle su poreklom i uslovima za odmor
- R (84)9 o drugoj generaciji migranata
- R (84)13 o situaciji u kojoj se nalaze strani studenti
- R (84)17 o jednakosti između žena i muškaraca u medijima
- R (84)18 o obuci nastavnika koji rade u obrazovanju za interkulturno razumevanje, posebno u kontekstu migracija
- R (84)21 o davanju državljanstva zemlje domaćina izbeglicama
- R (85)2 o pravnoj regulativi protiv seksualne diskriminacije
- R (85)7 o nastavi i učenju ljudskih prava u školama

- R (85) 21 o mobilnosti akademskih radnika
- R (86)8 o korišćenju glasačkog prava građana koji su državljani druge zemlje članice u državi u kojoj su nastanjeni na izborima koji se održavaju u zemlji porekla
- R (86)17 o udruženim kulturnim aktivnostima u inostranstvu
- R (88)6 o društvenoj reakciji na maloletničku delikvenciju među mladima koji potiču iz migrantskih porodica
- R (88)14 o smeštaju migranata
- R (90)4 o brisanju seksizma iz jezičke upotrebe
- R (90)22 o zaštiti mentalnog zdravlja kod određenih osetljivih društvenih grupa
- R (92)12 o odnosima u zajednici
- R (92)10 o primeni prava lica koji pripadaju nacionalnim manjinama
- R (92)11 o društvenoj i poslovnoj integraciji mladih56
- R (92)19 o video-igricama sa rasističkim sadržajem
- R (95) 7 o odlivu mozgova u oblastima visokog obrazovanja i istraživanja
- R (95) 8 o akademskoj mobilnosti
- R (97) 3 o učestvovanju mladih i o budućnosti civilnog društva
- R (97) 7 o lokalnim javnim servisima i pravima korisnika
- R (97) 20 o “govoru mržnje”
- R (97) 21 o medijima i promovisanju kulture tolerancije
- R (98) 3 o pristupu visokom obrazovanju
- R (98) 6 o savremenim jezicima
- R (99) 1 o merama za promovisanje medijskog pluralizma
- R (99) 2 o srednjem obrazovanju
- R (99) 9 o ulozi sporta u unapredjenju socijalne kohezije
- R (2000) 1 o negovanju prekogranične saradnje između teritorijalnih zajednica ili organa u oblasti kulture
- R (2000) 4 o obrazovanju romske dece u Evropi
- R (2000) 5 o razvoju građanskih struktura i učestvovanju pacijenata u procesu odlučivanja o zdravstvenoj zaštiti
- Rec(2001)6 o sprečavanju rasizma, ksenofobije i rasne netrpeljivosti u sportu
- Rec(2001)10 o evropskom kodeksu policijske etike
- Rec(2001)15 o nastavi istorije u XXI veku u Evropi
- Rec(2001)17 o poboljšanju ekonomske situacije i zapošljavanju Roma i naroda koji putuju od mesta do mesta u Evropi
- Rec(2001)19 o učestvovanju građana u javnom životu lokalne zajednice
- Rec(2002)4 o pravnom statusu lica kojima je dozvoljeno spajanje s porodicom

- Rec(2002)5 o zaštiti žena od nasilja
- Rec (2002)12 o obrazovanju iz oblasti demokratskog građanstva
- Evropska povelja o učestvovanju mladih u lokalnom i regionalnom životu (revidirana 2003. god)
- Rec(2003)2 o aktivno ucesce zajednice u slabo razvijenim gradskim područjima
- Rec(2003)3 o uravnoteženom učešću žena i muškaraca u političkom i javnom procesu odlučivanja
- Rec(2003)6 o poboljšanju fizičkog i sportskog obrazovanja dece i mladih u svim evropskim državama
- Rec(2003)8 o promovisanju i prihvatanju neformalnog obrazovanja / učenja mladih
- Rec(2003)9 o merama koje promovišu demokratski i društveni doprinos digitalnom emitovanju
- Rec(2004)2 o pristupu ne-državljana radnim mestima u javnom sektoru
- Rec(2004)4 o Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima u okviru univerzitetskog obrazovanja i stručnog usavršavanja
- Rec(2004)13 o učestvovanju mladih u lokalnom i regionalnom životu
- Rec(2004)14 o kretanju i taborenju naroda koji putuju od mesta do mesta u Evropi
- Rec(2005)2 o dobroj praksi u smanjenju prepreka za prekograničnu i međunarodnu saradnju između teritorijalnih zajednica i organa
- Rec(2005)3 o nastavi jezika suseda u pograničnim regionima
- Rec(2005)4 o poboljšanju uslova smeštaja Roma i grupa i osoba koje vode putujući način života u Evropi
- Rec(2005)8 o načelima dobrog upravljanja u sportu
- Rec(2006)1 o ulozi nacionalnih omladinskih veća u razvoju omladinske politike
- Rec(2006)2 o pravilima u evropskim zatvorima
- Rec(2006)3 o Konvenciji UNESKA o zaštiti i unaprđenju raznolikosti kulturnih izraza
- Rec(2006)5 o Akcionom planu Saveta Evrope za promovisanje prava i puno učestvovanje osoba sa invaliditetom u društvu: poboljšanje kvaliteta života lica sa invaliditetom u Evropi 2006-2015.
- Rec(2001)6 o sprečavanju rasizma, ksenofobije i rasne netolerancije u sportu
- Rec(2006)9 o admisiji, pravima i obavezama studenata migranata i saradnji sa državama njihovog porekla
- Rec(2006)10 o boljem pristupu Roma i grupa i osoba koji vode putujući način života zdravstvenoj zaštiti u Evropi
- Rec(2006)12 o osnaživanju dece u novom informacionom i komu-

nikacijskom okruženju

- Rec(2006)14 o državljanstvu i učestvovanju mladih u javnom životu
- Rec(2006)17 o bolnicama u tranziciji: nova ravnoteža između institucionalne zaštite i zajednice
- Rec(2006)18 o zdravstvenoj zaštiti u multikulturalnom društvu
- CM/Rec(2007)2 o medijskom pluralizmu i raznolikosti medijskog sadržaja
- CM/Rec(2007)3 o slabljenju medijskog javnog servisa u informacionom društvu
- CM/Rec(2007)4 o lokalnim i regionalnim javnim servisima
- CM/Rec(2007)6 o državnoj odgovornosti prema visokom obrazovanju i istraživanju
- CM/Rec(2007)7 o dobroj administraciji
- CM/Rec(2007)9 o životnim projektima za migrante maloletnike bez staratelja
- CM/Rec(2007)10 o zajedničkom razvoju i migrantima koji rade na razvoju u zemljama porekla
- CM/Rec(2007)11 o promovisanju slobode izražavanja i informisanja u novom informacionom i komunikacijskom okruženju
- CM/Rec(2007)13 o rodnoj ravnopravnosti u obrazovanju
- CM/Rec(2007)17 o standardima i mehanizmima rodne jednakosti
- CM/Rec(2008)4 o jačanju integrisanja dece migranata imigrantskog porekla
- CM/Rec(2008)5 o politici prema Romima i/ili grupa i osoba koji vode putujući način života u Evropi
- CM/Rec(2008)6 o merama za promovisanje uvažavanja slobode izražavanja i informisanja u odnosu na Internet filtere

Preporuke i rezolucije Parlamentarne skupštine Saveta Evrope

- Rezolucija 807 (1983) o evropskoj saradnji u obrazovanju
- Rezolucija 885 (1987) o jevrejskom doprinosu evropskoj kulturi
- Preporuka 1093 (1989) o obrazovanju dece migranata
- Preporuka 1111 (1989) o evropskoj dimenziji obrazovanja
- Preporuka 1162 (1991) o doprinosu islamske civilizacije evropskoj kulturi
- Preporuka 1202 (1992) o verskoj toleranciji u demokratskom društvu
- Preporuka 1178 (1992) o sektama i novim verskim pokretima
- Preporuka 1281 (1995) o rodnoj jednakosti u obrazovanju
- Preporuka 1283 (1996) o nastavi i učenju istorije u Evropi
- Preporuka 1291 (1996) o jidiš kulturi
- Preporuka 1353 (1998) o dostupnosti visokog obrazovanja manji-

nama

- Preporuka 1383 (1998) o jezičkoj diversifikaciji
- Preporuka 1396 (1999) o religiji i demokratiji
- Preporuka 1412 (1999) o protivzakonitim aktivnostima verskih sekta
- Preporuka 1539 (2001) o Evropskoj godini jezika
- Rezolucija 1278 (2002) o ruskom zakonu o verama
- Rezolucija 1309 (2002) o slobodi veroispovesti i verskim manjinama u Francuskoj
- Preporuka 1556 (2002) o religiji i promeni u Centralnoj i Istočnoj Evropi
- Preporuka 1598 (2003) o zaštiti znakovnog jezika u državama članicama Saveta Evrope
- Preporuka 1620 (2003) o doprinosu Saveta Evrope oblasti visokog obrazovanja u Evropi
- Preporuka 1652 (2004) o obrazovanju izbeglica i interno raseljenim licima
- Preporuka 1688 (2004) o kulturama dijaspore
- Rezolucija 1437 o migracijama i integraciji: izazov i šansa za Evropu (2005)
- Preporuka 1687 (2005) o borbi protiv terorizma putem kulture
- Preporuka 1693 (2005) o doprinosu Parlamentarne skupštine Saveta Evrope Trećem samitu predsednika država i vlada
- Preporuka 1720 (2005) o obrazovanju i religiji
- Rezolucija 1464 (2005) o ženama i religiji u Evropi
- Rezolucija 1510 (2006) o slobodi izražavanja i uvažavanju verskih uverenja
- Preporuka 1753 (2006) o spoljnim odnosima Saveta Evrope
- Preporuka 1762 (2006) o akademskoj slobodi i autonomiji univerziteta⁵⁹
- Preporuka 1804 (2007) o državi, religiji, sekularnosti i ljudskim pravima
- Rezolucija 1563 (2007) o borbi protiv antisemitizma u Evropi
- Preporuka 1805 (2007) o bogohuljenju, verskim uvredama i govoru mržnje na osnovu nečije veroispovesti
- Preporuka 1605 (2008) i Rezolucija 1831 (2008) o muslimanskim zajednicama u Evropi suočenim sa ekstremizmom
- Preporuke, rezolucije i deklaracije Kongresa lokalnih i regionalnih vlasti
- Rezolucija 236 o novoj politici opštinskih vlasti za multikulturalnu integraciju u Evropu i "Frankfurtskoj deklaraciji" (1992)
- Preporuka 128 o Revidiranoj evropskoj povelji o učestvovanju mladih u životu lokalne i regionalne zajednice (2003)

- Deklaracija “Integracija i učestvovanje stranaca u evropskim gradovima”, usvojena u Štutgartu, u Nemačkoj 15-16.09.2003.
 - Preporuka 165 o borbi protiv trafikinga ljudi i seksualnoj eksploataciji: uloga gradova i regiona (2005)
 - Preporuka 170 o interkulturnom i intrreligijskom dijalogu: inicijative i odgovornosti lokalnih vlasti (2005)
 - Preporuka 173 o verskim medijima i prekograničnoj saradnji (2005)
 - Preporuka 177 o kulturnom identitetu u perifernim gradskim područjima: uloga lokalnih i regionalnih vlasti (2005)
 - Preporuka 194 (2006) o uspešnom pristupu imigranata socijalnim pravima: uloga lokalnih i regionalnih vlasti (2006)
 - Preporuka 197 o bezbednosti u gradskim područjima u Evropi (2006)
 - Preporuka 207 o indikatorima razvoja socijalne kohezije – udruženi pristup lokalnih i regionalnih vlasti (2007)
 - Preporuka 209 o integrativnoj saradnji i demokratiji učestvovanja (2007)
 - Preporuka 211 o slobodi okupljanja i izražavanja lezbejki, homoseksualnih, biseksualnih i transseksualnih osoba (2007)
 - Preporuka 221 o institucionalnom okviru međuopštinske saradnje (2007)
 - Preporuka 222 o jezičkom obrazovanju u oblasti regionalnih i manjinskih jezika (2007)
 - Rezolucija 250 o integraciji putem sporta (2008)
- Preporuke i deklaracije Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI)
- N° 1: Borba protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netrpeljivosti (1996)
 - N° 2: Posebna tela za borbu protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netrpeljivosti na državnom nivou (1997)
 - N° 3: Borba protiv rasizma i netrpeljivosti prema Romima (1998)60
 - N° 4: Nacionalni pregled iskustva i poimanja diskriminacije i rasizma sa tačke gledišta potencijalnih žrtava (1998)
 - N° 5: Borba protiv netrpeljivosti i diskriminacije protiv Muslimana (2000)
 - N° 6: Borba protiv širenja rasističkog, ksenofobičnog i antisemitskog materijala putem Interneta (2000)
 - N° 7: Nacionalno zakonodavstvo za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije (2002)
 - N° 8: Borba protiv rasizma za vreme borbe protiv terorizma (2004)
 - N° 9: Borba protiv antisemitizma (2004)
 - Deklaracija o upotrebi rasističkih, antisemitskih i ksenofobičnih ele-

menata upolitičkom diskursu (2005)

• N°10: Borba protiv rasizma i rasne diskriminacije tokom školskog obrazovanja i u njemu (2007)

• N°11: Borba protiv rasizma i rasne diskriminacije u policiji (2007)

Prilog 2

Lista skracenica

ALECSO	Organizacija za obrazovanje, kulturu i nauku arapske lige
CERD	Komitet za eliminisanje rasne diskriminacije
ECRI	Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti
FRA	Agencija za fundamentalna prava
UNESCO	Organizacija ujedinjenih nacija za kulturu, nauku i obrazovanje
(I)NGO	(medjunarodne) nevladine organizacije
IRCICA	Istraživački centar za istoriju, umetnost i kulturu islama
ISESCO	Islamska Organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu
ODIHR	Kancelarija za demokratske institucije i ljudska prava
OSCE	Organizacija za bezbednost i saradnju u Evropi
UEFA	Evropski fudbalski savez
“Venecijanska Komisija”	Evropska komisija za ostvarenje demokratije putem

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

316.722/.723(4)

Bela knjiga o interkulturalnom dijalogu
“Živimo jednaki u dostojanstvu” /
[urednik Branko Dimitrijević], - Beograd :
Ministarstvo kulture Republike Srbije, 2009
(Beograd : Tipografik plus). - 68 str. ; 24 cm

Tekst lat. i ćir. - Tiraž 1.500. - Str. 3
Predgovor / Teri Dejvis. - Napomene i
bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-85033-12-4

a) multikulturalizam - Evropa b) Kulturni
odnosi - Posredovanje - Evropa
Cobiss.SR-ID 16897404